

Oktober 2002 zevende jaargang nummer 2
 Dit informatiebulletin is een periodieke
 uitgave van de
Historische Vereniging Winsum-Obergum.

In dit bulletin worden artikelen en berichten
 opgenomen met betrekking tot het werkteerein en de
 activiteiten van de vereniging, de ingestelde
 werkgroepen, individuele leden of derden. Een
 ieder, al dan niet lid van de vereniging, kan ideeën,
 suggesties en materiaal aanleveren op onderstaand
 redactieadres. De redactie zal beoordelen of het
 aangeboden materiaal voor plaatsing in
 aanmerking komt.

Dit bulletin zal drie keer per jaar verschijnen en
 wordt gratis aan de leden van de vereniging
 verstrekt. Voor niet-leden is het bulletin, tegen
 betaling van -5,- per exemplaar,
 verkrijgbaar bij:
 P. Noord Kloosterstraat 8 9951 CE Winsum

Redactie:

E. C. Bakker-Woortman A. J. M. v.d. Drift
 J. A. Groothof J. Huising
 P. Noord J. Stevens
 C. A. Tersteeg B. v.d. Dussen
 Redactieadres: Hoofdstraat W. 19
 9951 AA Winsum, telefoon: 0595 - 44 16 71
 www.winshem.nl

Voorzitter

Drs. J. Tersteeg
 Westerstraat 31, 9951 EM Winsum,
 telefoon: 0595 - 44 24 56

Secretaris

Drs. A. J. Rinzema
 Hoofdstraat-W 48 9951 AC Winsum
 telefoon: 0595-44 45 93

Penningmeester

W. Lemstra-Wieringa
 Wierdaweg 13, 9951 ER Winsum,
 telefoon : 0595 - 44 32 03

Algemeen Adjunct

J. Venhuizen
 Schepperijlaan 56, 9951 BL Winsum,
 telefoon: 0595 - 44 15 74.

Leden

B. Raangs
 Havenstraat 4, 9951 AE Winsum
 C. de Ranitz
 Bellingeweer 10, 9951 AM Winsum
 C.A. Tersteeg
 Fresialaan 30, 9951 GM Winsum
 J. Veltman
 Schoolstraat 12, 9951 EL Winsum

Kosten lidmaatschap: -14,- per jaar
 Bankrelatie : ABN-AMRO Winsum;
 Rekening nr. 61 23 36 174
 Postbankrekening nr. ABN-AMRO 803935

ISSN 1386-1530

Druk: NLTO

Voorwoord

Drok! Drok! Drok! Sodao! Hait waoter! 'n Tinnen klip mit gruine zaip; haid 'n en haoren bounders; 'n luiwaogen; emmers! ... 'n vréézlike toustand, maor ... vróulu, nèt nao 't zin, dèn bin 'n ze ien heur element. 't Moest er even uit hoor ... dit zinnetje uit het verhaal over de voorjaarschoonmaak van Ubel Wierda. 't Lag ook al zo lang op de plank. 'Keuken schoo'n', zoals de titel luidt, moest door de vertraging bij de uitgave van ons vorige nummer geduldig wachten tot herfst 2002. Desondanks de moeite waard, dit Winsums cultuurruikertje uit de oude doos, opgenomen in de bundel Laandjebloemen van K. ter Laan e.a.

Beter afgestemd op deze najaarseditie van ons tijdschrift lijkt het middeleeuws recept van kastanjesoep met varkenslever. Hoewel ook dat bezwaren kent, want: 'Castanien genereren grove melancolijcke humoren' ... en dat bij herfstig weer .. wees maar voorzichtig waarde lezer, misschien is het plukken van kastanjes op zich eigenlijk al riskant genoeg.

De verdere inhoud van Winshems zevende jaargang nummer twee is overigens goed te pruimen en varieert van een vroeg 20^e eeuwse verhandeling over het dichtwerk de van 18^e eeuwse Clara Feyoena van Sytzama door de Bafloër 'Pietmeneer' tot de beschrijving van het joodse onderwijs in het 19^e eeuwse Winsum. Van de typisch Winsumse zilveren 'zwijntjeslepels' (eerbetoon voor levering van het dikste varken, 1710-1780) tot bloei en neergang van de oude smederij uit de Westerstraat. Van een ambtelijk verslag van Winsums wedervaren in 1883 tot de gedetailleerde beschrijving van boerderij 't Wildeveld aan de hand van de minuutplannen van 1828.

Geheel onverwacht vangen we anno 1917 ook nog even een glimp op van Ubel Wierda op de Haagse ijsbaan aan het Bezuidenhout en daarmee balanceert ook dit nummer van Winshem weer op het scherp van de snede en beweegt zich onbevangen door de eeuwen heen. Het beloofde verhaal over de opgravingen in de Molenstraat houdt u nog van ons te goed, ... het verwerken van alle recente informatie kost meer tijd dan we dachten.

Dan hebben we dit keer ook een tip van de redactie: Wilt u volgend jaar weer meedoen met de excursie van onze vereniging, begin dan tijdig aan een stevige conditietraining ... weer en wind zullen ons niet weerhouden ... èn ... tot slot: voorzichtig met kastanjes plukken want d'r zitten van die akelige stekels aan.

n De redactie.

Inhoud

Joods godsdienstonderwijs van 1820-1850	2
Aantekeningen over Clara Feijoena van Sytzema	4
Willem Hoeksema, van smid naar gasdepothouder	10
De minuutplannen van de gemeente Winsum van 1828	12
Bericht uit Den Haag	17
Winsum eind 19^e eeuw: Wel patrijzen, geen vis	18
Doudestiets	19
Keuken schoo'n	20
Verslag ledenvergadering 28 januari 2002	22

Joods godsdienstonderwijs van 1820-1850

Uit eigen beurs

In de begroting van de Joodse Gemeente Winsum voor 1817 staat bij de post voor schoolmeester vermeld: ‘nihil’, met de aantekening: ‘betalen we uit eigen beurs’. Deze aantekening en de vraag van een joods bestuurder uit Leek of een kind uit Garnwerd geen les in Winsum zou kunnen krijgen, brachten me op de gedachte te onderzoeken wat er over joods onderwijs in Winsum achterhaald zou kunnen worden. Maar ter completering van mijn serie artikelen over de Joodse families in Winsum, bericht ik u eerst over de komst van de vijfde en laatste joodse familie in Winsum. De naam is bij veel ouderen in Winsum nog wel bekend. Het betreft de familie Goldsmith. In 1833 kwam de 31-jarige borstelmaker Jacob Phillipus Goldsmith naar Winsum. Hij was in Delfzijl geboren en kwam hier met zijn vrouw Frouwke Comprecht van der Zijl, 37 jaar oud en met drie kleine kinderen van zes, vier en één jaar. In Winsum kreeg Frouwke Goldsmith nog drie kinderen. Vader Jacob overleed in 1843 op 41-jarige leeftijd, een vrouw met zes opgroeiende kinderen achterlatend.

Voorwaarden godsdienstonderwijs

Om godsdienstonderwijs te kunnen aanbieden moet aan een drietal voorwaarden worden voldaan. Men moet dit onderwijs van essentieel belang vinden, er moeten kinderen zijn, die ervoor in aanmerking komen en er moet een onderwijzer zijn. Deze elementen worden nu achtereenvolgens besproken.

Onderwijs een joodse plicht

Voor orthodoxe joden was onderwijs geven en nemen een plicht, die voortdurend in de Bijbel en Talmoed werd voorgehouden en ver boven de andere plichten als kerkgang en vasten uitstak. Het sprak dus vanzelf dat er, zodra een Joodse Gemeente zoals in Winsum gesticht was, aan scholing werd gedacht. Het godsdienstig onderricht moest de kinderen vertrouwd maken met de culturele schatten uit het joodse verleden en hen opvoeden tot goede joden. Dit gold vooral voor jongens. De meisjes volgden wel voor een deel het onderwijs van de jongens maar kregen verder een meer gerichte praktische opleiding. Dit hield bijvoorbeeld in, dat ze les kregen in de ritualia, de huiselijke gebruiken.

Soorten onderwijs

De voorkeur ging ook destijds uit naar joods onderwijs, dat geïntegreerd was in wat we nu noemen een bijzondere school. Deze scholen bestonden alleen in de grotere plaatsen. In Groningen was sinds 1815 al een bijzondere joodse school, waarin onderwijs gegeven werd in het Hebreeuws en in de profane vakken Nederlands, Frans, rekenkunde en aardrijkskunde. De school kreeg de Hebreeuwse naam ‘Tif’eret bahûrîm’, ofwel ‘Sieraad der jongelingen’. Of er joodse kinderen uit de provincie naar deze school zijn geweest, wordt betwijfeld. De afstanden waren daarvoor te ver. Op een enkele uitzondering na moesten Joodse kinderen daarom wel naar het

reguliere plaatselijke onderwijs en aanvullend godsdienstonderwijs volgen. Omdat er aan de Joodse Gemeente Winsum geen ‘jeudnschoule’ verbonden was, moesten de kinderen huisonderwijs hebben ontvangen.

‘Openbaar’ onderwijs in Winsum

Vóór 1820 waren er lagere scholen in de kerspels Bellingeweer, Winsum en Obergum. Ze waren eigendom van de Hervormde Gemeente. In 1820 werd de school van Bellingeweer met die van Winsum samengevoegd. Sindsdien kende Winsum twee lagere scholen, één in Obergum en één in Winsum. Het was de scholen verboden specifiek hervormd onderwijs te geven. Van overheidswege wilde men een algemeen christendom onderwijzen. In de instructie voor scholen en gemeenten stond voorgescreven: “Het onderwijs van eenige leerstellige godsdienst uit de scholen te verbannen, maar alleen de gronden eener algemeene christelijke godsdienst te doen leeraren”. Joodse kinderen gingen evenals de weinige roomse en doopsgezinde kinderen naar school in Winsum of Obergum. Op deze scholen werd het (wettelijk) toezicht in de loop der jaren steeds sterker. Bovendien betaalde de gemeente het schoolgeld voor armlastigen, waardoor ze altijd al een vinger in de pap had. Uit gevonden archiefstukken neemt men aan dat deze hervormde scholen rond 1845 door de gemeente werden overgenomen en ook feitelijk openbare scholen werden.

Aantal joodse kinderen

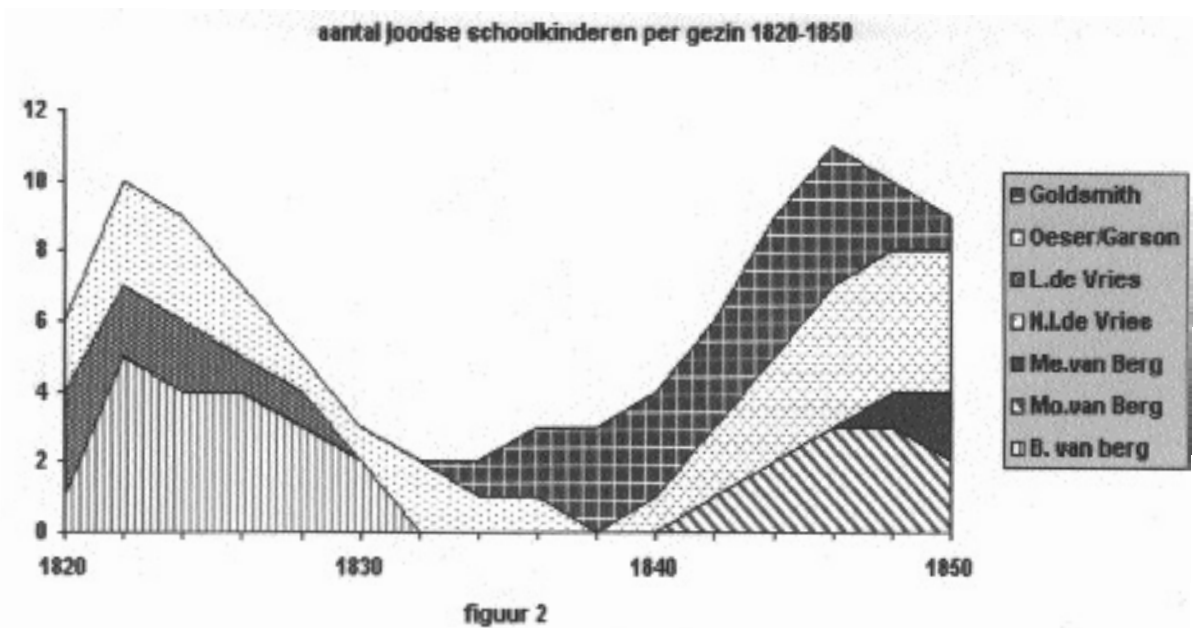
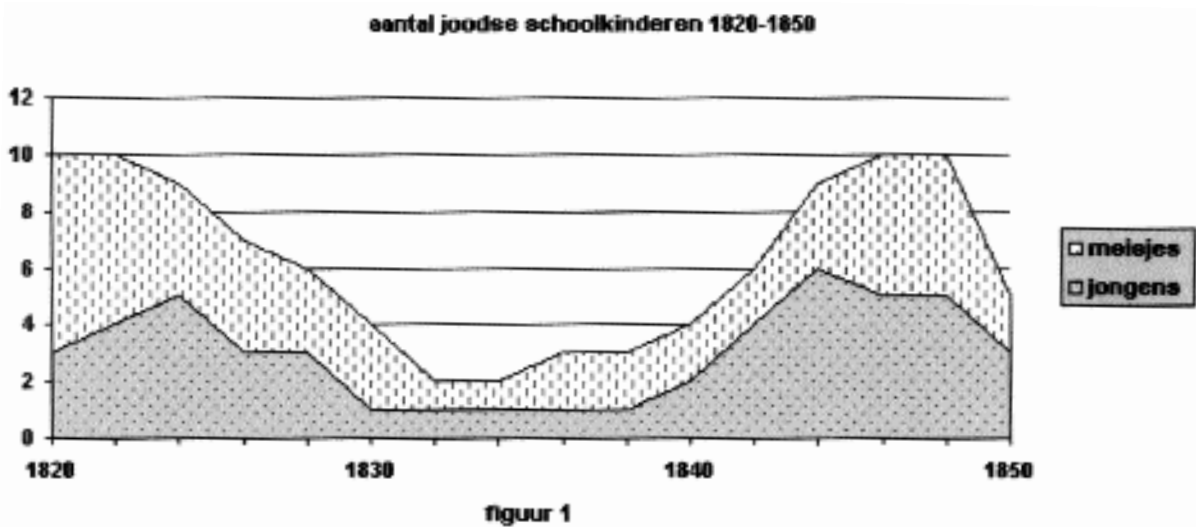
Rond de jaren 1820 en 1850 waren er ongeveer tien schoolkinderen tussen zes en twaalf jaar. In de tussenliggende jaren betrof het drie tot zes kinderen. Er waren ongeveer evenveel jongens als meisjes. De keuze van de leeftijden is arbitrair. Andere grenzen, zoals van vijf en veertien jaar, geven overigens een soortgelijk beeld. De aantallen zijn vermeld in grafiek 1.

Godsdienstonderwijs

Hetzelfde aantal kinderen dat naar de openbare school ging, kwam ook in aanmerking voor het godsdienstonderwijs. De verantwoordelijke joodse kerkbestuurders van het eerste uur in Winsum waren Izaäk Marcus van Berg en Izaäk Nathan de Vries. Levie Lazarus de Vries treedt rond 1830 tot het kerkbestuur toe. Deze drie families hebben ook de latere bestuurders geleverd.

Godsdienstonderwijzers

Godsdienstonderwijzer was in het begin der 19e eeuw een joods beroep. Men vermeldde dit bij de registratie van de burgerlijke stand. Eliazer Joseph de Haan, die in mei 1820 met Ester Levies de Vries trouwde, was godsdienstleraar. In 1822 verhuisde het gezinnetje naar Garnwerd. Zijn opvolger was de Oostenrijker Emanuel Garson, die naast godsdienstonderwijzer ook koopman was. Hij kwam in 1820 naar Winsum om de weduwe Rachel Oeser te trouwen. Het is meer dan waarschijnlijk dat deze Emanuel Garson tot zijn dood in 1849 vele jaren het

godsdienstonderwijs heeft gegeven.

In 1820 geeft Emanuel Garson les aan tien kinderen: aan zijn stiefkinderen Oeser (8) en Eva (6) Oeser, aan vijf kinderen van Benjamin van Berg, en aan drie kinderen van Levie de Vries. Maar in de loop der jaren vallen er meer af dan dat er bijkomen. In 1830 heeft hij nog een viertal oudere leerlingen: zijn dochter Frouwke (9), Geertje (12) en Roossien (10), de jongste kinderen van Benjamin van Berg en Lazarus, de jongste zoon van Levie de Vries. In de latere jaren geeft Garson les aan de kinderen Goldsmith, aan de kinderen van Mozes en Meijer van Berg en van Nathan Izaäk de Vries. In de tweede grafiek zijn de eerder in aantal genoemde kinderen per gezin aangegeven. Daaruit blijkt dat Garson met slechts enkele gezinnen te maken had.

Inhoud joods onderwijs

Overall waar joods geloofsonderwijs werd gegeven, bestond een basisprogramma. In de laagste klassen leerden de kinderen spellen, lezen en schrijven van de Hebreeuwse taal en het opzeggen van de Berachoth (lofzeggingen en zegenspreuken). Als de leerlingen wat verder gevorderd waren werd een begin gemaakt met de vertaling van de Torah, de Vijf Boeken van Mozes. In de hogere klassen werd het vertalen op een hoger

niveau voortgezet. Ook werd het programma verzwaard met andere vakken als Hebreeuwse taalkunde, Bijbelse geschiedenis, Geloofsgronden, Bijbelverklaring en kennis der zangtekens. Het is de vraag of er ook in de 'zwaardere' vakken onderricht werd gegeven. Dat was veelal afhankelijk van de kwaliteit van de godsdienstonderwijzer.

Tot slot

Het onderwijs werd meestal op zondag gegeven en op een of meerdere dagen in de week, na schooltijd. Voor de joodse kinderen was dit een zware opgave, want godsdienstonderwijs vergde veel van de krachten van de jonge kinderen. Overigens ben ik er in dit artikel vanuit gegaan dat Emanuel Garson metterdaad zijn beroep van godsdienstleraar heeft uitgeoefend. Ik ben er ook vanuit gegaan dat alle joodse kinderen godsdienstonderwijs hebben genoten. Maar zou dat wel zo zijn? In de begroting van 1817 staat inzake het schoolonderwijs: "betalen we uit eigen beurs". En je kunt je natuurlijk afvragen of iemand als de weduwe Goldsmith de kosten voor het godsdienstonderwijs wel kon betalen?

n. Jan Regtien

Ongepubliceerde aantekeningen over het leven en de dichtbundel 'Bellingweerder Uitspanningen' van Clara Feijoena van Sytzama

Deel 1

De werkgroep 'Winsumer schrijfsters en schrijvers' werkt momenteel aan een uitgave van een bloemlezing van gedichten en recepten van Clara Feijoena van Sytzama (1729-1807), die een groot deel van haar jeugd, van 1732 tot 1750, doorbracht op de Tammingaborg te Bellingweer. Daar ontstond haar eerste dichtbundel, "Bellingweerder Uitspanningen behelzende eenige Geestelijke- en Mengelstoffen in Rym", die op initiatief van haar enthousiaste en trotse vader, Pyrrhus Wilhelmus (Pier Willem) van Sytzama (1688-1759), in 1746 te Groningen werd gedrukt door Jurjen Spandaw. In de Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden bevindt zich in de collectie van de bekende Bafloër Pieter Hendrik Meekhoff Doornbosch (1870-1931), bij velen nog bekend als 'Pietmeneer', een schriftje met aantekeningen over het leven van de jonge dichteres te Bellingweer en haar eerste pennenvrucht. Deze aantekeningen werden door Meekhoff Doornbosch in 1921, hetzelfde jaar waarin ook de studie van Seerp Anema, 'Een vergeten dichteres uit de achttiende eeuw (Clara Feyona van Sytzama)' verscheen, bijeengebracht.

Infobulletin Winshem

De collectie Meekhoff Doornbosch te Leeuwarden

Het is inmiddels al weer zes jaar geleden dat ik in ons tijdschrift de zgn. collectie Meekhoff Doornbosch in de Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden ter sprake bracht, toen in een inleidende paragraaf van de uitgave van een ongepubliceerde levensschets van Geert Reinders (1790-1869).¹ Ik deelde daar mee dat de collectie van deze burgemeesterszoon van Baflo en liefhebberende streekhistoricus na zijn dood (1931) in 1933 door de genoemde bibliotheek werd verworven.² Het geheel bestaat uit een ca. vijftieneenhalf strekkende meter handschriften, omslagen en portefeuilles, die een grote hoeveelheid geschreven en gedrukte informatie bevatten over met name de geschiedenis van de Ommelanden. De inventaris van 1933 omvat de volgende rubrieken: Algemene werken (bibliotheekwezen), Onderwijs, Wijsbegeerte, Taal- en Letterkunde, Geschiedenis (o.a. Groningen, Friesland, Genealogie, Levensbeschrijvingen), Kerkgeschiedenis, Rechtsgeleerdheid (o.a. Groningen stad, Hunsingo, Zijlvesten etc.), Schone Kunsten en Godgeleerdheid.

In deze collectie te Leeuwarden bevindt zich onder het inventarisnummer Hs. 267, een 'Verzameling kleinere

handschriften' (bestaande uit 16 portefeuilles in quarto-formaat), een portefeuille VI, waarin allerlei materiaal en aantekeningen aanwezig zijn over het leven van een vijftiental historische personen (omslagen a t/m o), t.w. a. Douwe Feenstra, b,c en d. J.I. Harkenroht, e. Rudolf Mepsche, f. H. Molema, g. Pater Franciscus Mijlema, h. Jhr. Osebrant Rengers, i. Geert Reinders, j. Bartelt Roelofs, k. A.J. van Royen, l. Jan Cornelis Schatter, m. Jhvr. Clara Feyona van Sytzama en haar Bellingweerder uitspanningen, n. Willem Ubbena, en o. Rembertus Westerhoff.

Omslag m., waaruit ik hieronder de tekst publiceer, bestaat uit een paarsblauw schoolschriftkaft met een wit label, met opschrift. In het omslag bevinden zich 20 losse, gelinieerde schriftblaadjes (met dezelfde afmeting als de kaft, nl. 207 x 164 mm.), die linkboven op de rectozijden met potlood genummerd zijn, 1 t/m 20. De blaadjes zijn aan de rectozijden met zwarte inkt beschreven. De verso zijden zijn met uitzondering van enkele kleine aantekeningen onbeschreven gelaten. Blaadje 1 bevat op de rectozijde linksonder het stempel van de Provinciale Bibliotheek Friesland.

Jan. Clara Feijoena van Sijtzama
v. hare
„Bellingeweeder uitspanningen”

By de borg Tamminga te Bellingeweer woonde van af 1732 de familie van Sijtzama, van Friensland afkomstig. Door het huwelijk, voltrokken op Dinsdag, den 19 Augustus 1732 in de kerk te Bellingeweer, tusschen Geertruid Fouck van Burmania, douarière van Schetto Reint Jarges, vrouwe van Bellingeweer met Pier Willem van Sijtzama, heer van Beslinga State, werd hij heer van Bellingeweer en besliste daardoor over het lot van een menschenkind, dat een bescheiden dichteres zou worden. Hij was een zoon van Pico Galenus van Sijtzama en Johanna Judith Blanckvoort; zij eene dochter van Frans Gemmesz. Eijsinga van Burmania en Willemina Tamminga. Beiden waren eerder gehuwd geweest. Zine eerste vrouw was Ebella Juliana Aebinga van Humalda; haar eerste man was Schelto Reint Jarges, die op 27 jarigen leeftijd, den 17 Februari 1731, als heer van Bellingeweer overleed. Uit zijn eerste huwelijk sproten 2 kinderen, waaronder Clara Feijoena en uit zijn tweede huwelijk 4 kinderen, waarvan 3 jong gestorven zijn en één zoon, Frans Onno van Sijtzama, werd later heer van Bellingeweer en overleed in 1795 ongehuwd. Deze was dus een halfbroeder van de dichteres Clara Feijoena van Sijtzama, die den 5 April 1729 te Leeuwarden geboren werd. Haar jeugdige moeder kwam vroeg te sterven en overleed te Friens den 17 Juni 1730.

Eerste bladzijde van de levensbeschrijving van Jkvr. Clara Feijoena v. Sijtzama van de hand van Pieter Henderik Meekhoff Doornbosch (Provinciale Bibliotheek Leeuwarden, inv. nr. Handschrift 267. omslag m.).

Inhoudelijke beoordeling van de tekst

Zoals uit de ondertekening van de aantekeningen blijkt, voltooide Meekhoff Doornbosch zijn beschrijving van een deel van het leven van Clara, met name dat te Bellingeweer, en zijn beschrijving en beoordeling van de Bellingeweeder Uitspanningen op 21 september 1921. Toevalligerwijs verscheen in dat zelfde jaar de uitgebreide studie van Seerp Anema, *Een vergeten dichteres uit de achttiende eeuw (Clara Feyona van Sytzama)*.³ Hoewel mij niet bekend is wanneer dit boek in dat jaar precies verscheen, lijkt Meekhoff Doornbosch er voor zijn levensbeschrijving in het geheel geen gebruik van te hebben gemaakt. Nergens maakt hij direct melding van deze, nog steeds belangrijke studie. Nergens ook heb ik in zijn tekst directe of indirecte sporen van inhoudelijke ontleening aangetroffen. Zo zwijgt Meekhoff Doornbosch in alle talen over de 'poëtenstrijd', die in het jaar van verschijnen van Clara's dichtbundel losbarstte in heel geletterd Groningen.⁴ In deze pennenstrijd speelden diverse (student-)dichters', van wie wij er een aantal ook terugvinden als lofdichters voor Clara in haar eerste bundel, een belangrijke rol, o.a. Gerard Nicolaas Heerkens, Justus Conring, Jozua van Iperen en Johannes Lucaszoon Fockens. Ook weet Meekhoff Doornbosch niets mee te delen over de uitvoerig door Anema onderzochte en beschreven liefdesrelatie die er tussen de Groningse regentzoon Justus Conring en Clara zou hebben bestaan en

waaraan in december 1748 een plotseling en triest einde kwam door de schielijke dood van Conring.⁵

Indien Meekhoff Doornbosch het boek van Anema onder ogen zou hebben gehad, zou hij van deze, en vele andere beschreven bijzonderheden toch zeker gebruik hebben gemaakt.

Het ligt dus het meest voor de hand dat Meekhoff Doornbosch zijn levensbeschrijving van Clara Fejoena en zijn bespreking van de Bellingeweeder Uitspanningen geheel op basis van eigen literatuuronderzoek en beschouwing heeft samengesteld.

Over het geheel genomen blijkt hij het uit zijn bronnen opgediepte materiaal redelijk tot goed, doch wel wat rommelig en soms onvolledig te hebben verwerkt. De selectie van poëziefragmenten is geheel van zijn hand en zeker origineel te noemen. In zijn nogal negatieve beoordeling van de poëzie van de jeugdige Clara sluit hij zich aan bij de in die jaren heersende opvattingen.

Uitgave van de tekst

In het onderstaande afschrift zijn spelling en interpunctie van de handgeschreven tekst van Meekhoff Doornbosch gehandhaafd. In het origineel aangegeven correcties (doorstrepingen, invoegingen e.d.) zijn verwerkt. De nummering van de schriftblaadjes is tussen vierkante haakjes gegeven. De alinea-indeling en enkele kleine verbeteringen, verantwoord in eindnoten, zijn door mij aangebracht om van de tekst een zo leesbaar mogelijk geheel te maken.

[omslag]

Jkvr. Clara Feijoena v. Sijtzama
en hare
„Bellingeweeder Uitspanningen”.

[1]

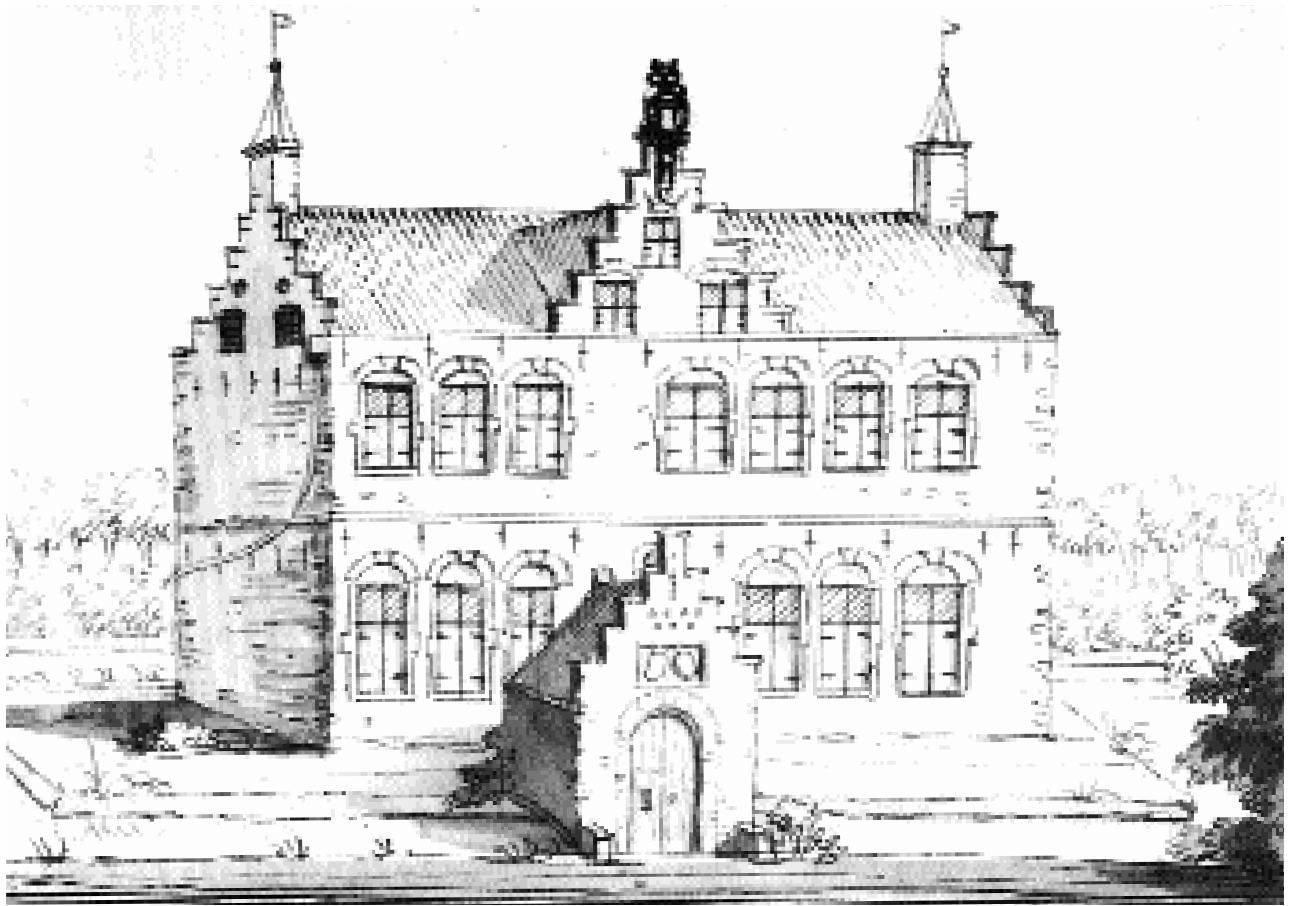
Jkvr. Clara Feijoena v. Sijtzama
en hare
„Bellingeweeder Uitspanningen”.

Op de borg Tamminga te Bellingeweer woonde vanaf 1732 de familie Van Sijtzama, van Friens in Friesland afkomstig. Door het huwelijk, voltrokken op Dinsdag, den 19 Augustus 1732 in de kerk te Bellingeweer, tusschen Geertruid Fouck van Burmania, douarière van Schetto Reint Jarges, vrouwe van Bellingeweer met Pier Willem van Sijtzama, heer van Beslinga State, werd hij heer van Bellingeweer en besliste daardoor over het lot van een menschenkind, dat een bescheiden dichteres zou worden.

Hij was een zoon van Pico Galenus van Sijtzama en Johanna Judith Blanckvoort; zij eene dochter van Frans Gemmesz. Eijsinga van Burmania en Willemina Tamminga. Beiden waren eerder gehuwd geweest. Zijne eerste vrouw was Ebella Juliana Aebinga van Humalda; haar eerste man was Schelto Reint Jarges, die op 27 jarigen leeftijd, den 17 Februari 1731, als heer van Bellingeweer overleed. Uit zijn eerste huwelijk sproten 2 kinderen, waaronder Clara Feijoena en uit zijn tweede huwelijk 4 kinderen, waarvan 3 jong gestorven zijn en één zoon, Frans Onno van Sijtzama, werd later heer van Bellingeweer en overleed in 1795 ongehuwd.

Deze was dus een halfbroeder van de dichteres Clara Feijoena van Sijtzama, die den 5 April 1729 te Leeuwarden geboren werd. Haar jeugdige moeder kwam vroeg te sterven en overleed te Friens den 17 Juni 1730.

[2] Een oudere broeder, Pico Galenus, en Clara Feijoena liet zij achter, te jong om het smartelijke verlies te beseffen. Twee jaren

later hertrouwde haar vader en op ruim 3 jarigen leeftijd verliet zij met hem het voorvaderlijk slot, ging naar Bellingeweer en werd aan de zorgen van haar stiefmoeder toevertrouwd. Het wreede noodlot had haar van Friesland's grond verdreven. In de Ommelanden was een blijde jeugd haar deel en groeide zij op onder gelukkige dagen, echter haar stiefmoeder, Geertruid Foeck van Burmania, overleed ook op jeugdigen leeftijd, den 21 September 1738, oud 33 jaren, toen zij dus 9 jaren oud was. Moederloos moest zij haar eigen weg vervolgen en het verbaast mij, dat zij geen enkel vers aan hare moeders heeft gewijd, waarvan zij eene gekend heeft. Was de verhouding minder goed? Wie zal het zeggen.

Op 11 jarigen leeftijd maakte zij reeds verzen en deze vermeerderden zich in den loop der jaren, die haar vader als eerste pennevrucht in 1746 liet uitgeven.⁶ Zonder twijfel beleefde zij mooie dagen op de borg Tamminga, omringd door een kring van vrienden en kennissen uit Stad en Lande. Ook de tijdgeest liep haar mede, daar de Van Sijtzama's zeer Oranjegezind waren en haar hart zal warm geklopt hebben van vreugde in 1747, toen de Prins van Oranje door aandrang van het volk tot Stadhouders van Stad en Lande werd aangesteld en in 1748 zelfs tot Erfstadhouder werd verheven. De courants uit die dagen geeft ons eene beschrijving van het feestgeschal, dat op de borg Bellingeweer door de zaal heeft weerklonken, waarbij Clara Feijoena zonder twijfel tegenwoordig was.⁷

[3] In 1746 had zij een gedicht uitgegeven op de geboorte van prinses Anna van Oranje, thans in 1747 een gedicht op de verheffing van Willem Carel Hendrik Friso tot stadhouder, kapitein-generaal en admiraal der 7 Provinciën, als uiting van groote vreugde. Het wonderjaar 1748 bracht nog grooter blijdschap, daar den 8 Maart van dat jaar een Oranjezoon geboren werd, de latere Willem V en natuurlijk hief zij een "liertzang" aan op dit heugelijk feit. Heel Nederland daverde

Uit 1723 stammende tekening van de Beslinga State bij Friens, waar Clara Fejoena de eerste jaren van haar leven doorbracht.

van onbeschrijfelijke vreugde, omdat het weer de oude Oranjezoon met luister gloeien deed. Toen de Prins 1 jaar oud was, vierde men groot feest in de stad Groningen en Clara's vader gaf een prachtig zoupé en daarna bal in zijn huis, waarbij publiek werd toegelaten.⁸

Nog éénmaal hief zij in haar blonde jeugd een zang aan op den 28 Februari 1750, de 7de verjaardag van prinses Carolina en haar mooiste dagen op de borg Bellingeweer gesleten waren voor altijd (ge)teld. De zoete min had Clara bekoord en aan den arm van den door haar aangebeden man trad zij het kerkportaal van Bellingeweer binnen en huwde aldaar, den 6 September 1750, 21 jaren oud met den kapitein Isaac Reinder, baron van Raesfelt tot Heemse bij Hardenberg. Een onbekende dichtte een "zegenwensch" op haar huwelijk en 't was feest op Tamminga en een onvergetelijke dag. Met haar vertrek heeft zij hare betekenis voor onze lokale geschiedenis verloren, maar wij willen haar volgen naar het eenzaam landhuis te Heemse, waar zij haar volgend leven te midden van haar huisgezin zou doorbrengen, zich wijdende aan de huiselijke plichten en bij wijze [4] van uitspanning aan de poëzie. Jarenlang zweeg hare lier, maar de scheepskanonnen in den slag bij de Doggersbank, 5 Augustus 1781, verbraken de stilte en deden haar naar de pen grijpen ter verheerlijking van de zege op den Engelschen behaald. Eerst in 1783 trad zij weer uit de eenzaamheid in het voetlicht met haar gedicht in 4 zangen: "Heemse. Hof-, Boschen Veldzang", opgedragen aan hare kleinkinderen, Reinhart Izaäk en Maria Clara, graaf en gravin van Rechteren. In de Voorrede schrijft zij, dat eene blakende genegenheid voor de poëzie haar van der jeugd af zoodanig bezielde, dat zij wel

gewenscht had van deze haar hoofdwerk te maken, echter dat andere bezigheden haar niet toelieten deze kunst anders, als bij wijze van uitspanning te beoefenen.

Intusschen had de dood reeds rondgewaard en haar eenig kind en Dochter, Armgard Isabella Juliana van Raesfelt, die met Christiaan Lodewijk graaf van Rechteren tot Gramsbergen gehuwd was den 24 Januari 1780, 22 jaren zijnde, weggerukt, nalatende bovengenoemde kleinkinderen.⁹

Haar innigste liefde stort zij uit over deze kindertjes en blijkbaar heeft zij met de rijpheid der jaren aangeleerd om in dichtmaat hare gedachten te vertolken:¹⁰

[5] “Liefste wigjes, eedle telgies,
Kinderen van mijn eenigst kroost,
Door de Algoedheid ons geschonken,
Kindren, die mijn hart vertroost;
Gij, die, met uw lieve lonkjes,
Mijn beklemd gemoed verblijdt;
Al de vreugde van mijn leven,
Enkel mijn verwachting zijt:
Beeldjes van uw lieve Moeder,
Al te vroeg gedaald in 't graf ....
Schreit niet! 'k Wil u niet bedroeven,
't Is de Heer, die nam en gaf.

‘k Voel nog al de kragt der woorden,
Daar uw moeders veege mond
In haar laatst en treffendst afscheid,
U meê aan mijn hart verbond,
Toen ze u met haar hulp en zorgen,

Het door Meekhoff Doornbosch beschreven portret van Clara Fejoena van Sijtzama en bijbehorend gedicht voor in haar bundel Bellingeweeder uitspanningen (1746).

Zelf niet meer kon gadeslaan,
O hoe teer was 't moederharte,
Met uw eeuwig heil begaan!”¹¹

Wij kunnen verder dit gedicht met stilzwijgen voorbijgaan en nog mededeelen, dat zij in 1794 te Amsterdam een bundel gedichten uitgaf en in 1803 aan den avond van haar leven voor “eigen gebruik” een “Kort begrip der geschiedenissen van Oud-Griekenland” te Zalt-Bommel uitgegeven. Haar man was intusschen in 1800 overleden en Clara Fejoena overleed te Heemse, den 1 september 1807 in den ouderdom van 78 jaren; haar kleinzoon overleed ongehuwd in 1799 en haar eenige kleindochter, gehuwd met Jacob van Foreest tot Heemse, den 2 November 1817.¹²

[6] Haar naam is bij de nakomelingschap blijven voortleven door de uitgave van een bundel gedichten “Bellingeweeder uitspanningen, behelzende eenige geestelijke en mengel-stoffen in rijm”, verschenen bij Jurjen Spandaw in 1746. De provincie Groningen was door alle tijden heen arm aan dichters en ook Clara heeft de grenzen van het middelmatige niet kunnen overschrijden, maar omdat zij haar jeugd, het mooiste deel van haar leven, op de borg Bellingeweer heeft gesleten en hier hare gedichten heeft vervaardigd, heeft zij voor onze geschiedenis lokale betekenis.

Vóór de titel zien wij het aardig, liefallig portret van onze zestienjarige dichteres, gegraveerd in 1745 door J.C. Philips naar de schilderij van den Groningschen schilder J. Wassenbergh. Het baart geene verwondering, dat niet minder dan 22 lofdichten, door familie, vrienden en kennissen gemaakt, waaronder zich ook eenige Groningsche studenten bevinden, die den lof van Clara naar het gebruik dier dagen bezingen,¹³ aan hare gedichten voorafgaan.

Wanneer wij het goed gegraveerd portret aanschouwen, dan zag

zij er in hare jeugd bekoorlijk uit en te verwonderen was het dus niet, dat het lieve meisje in de smaak viel van hare bewonderaars en tijdgenoten. Zij is afgebeeld tot aan de heupen, houdende in de rechterhand een beschreven rol papier. Haar japon is, naar de gewoonte dier dagen, zeer laag uitgesneden, waardoor haar boezem zichtbaar wordt en met een gebloemde stof over de [7] buste en schouders, alsmede om de bovenarmen, bij wijze van garnering afgezet, terwijl een witte kant rondom de borst boven haar kleed uitsteekt. Zij heeft een glimlach op haar gelaat en het haar naar achteren over het hoofd gekamd, waardoor het voorhoofd eene bredere afmeting aanneemt. Rondom het ovale portret lezen wij: “Clara Fejoena van Sijtzama geboren te Leuwarden den 5 April 1729”. Vervolgens onder het portret het wapen der familie Van Sijtzama en daaronder de volgende dichtregelen:

“Zo praat Adeldom bij Deugd,
Wijsheid, Schrandereid en Jeugd

Is in Clara's deftig wezen
Maar nog meer in 't werk te
lezen."

De waarheid dezer regelen zullen wij overlaten aan het oordeel van den tijdgenoot, die deze bekoorlijke jonkvrouwe in werkelijkheid heeft mogen aanschouwen. Tegenover het portret lezen wij nog een prullig vers van den Groningschen student, J.L.Z. Fockens op de afbeelding van de dichteres.

De familie Van Sijtzama kenmerkte zich door eene innige verknochtheid aan het huis van Oranje en hunne zoonen dienden in het leger van de Republiek. Ook Clara Feijoena had eene hartelijke liefde voor de Oranje's, bovendien getuigen hare gedichten van vroomheid en godsdienstigheid. Zij droeg haar boek den 2 Juni 1746 op aan den Stadhouder Willem Carel Hendrik Friso en zijne [8] gemalin Anna, alsmede hunne dochter Carolina als bewijs van eerbied en hoogachting.

Op deze opdracht volgt eene vervelende Voorrede met een Aanhangsel, opgesteld door Pico Galenus van Sijtzama op Beslinga State te Friens, een broeder van haar, behelzende eene genealogie van het geslacht Oranje en zijne verdiensten.

De lofdichten ter eere van Clara Feijoena aangeheven, kunnen wij, behoudens enkele, met stilzwijgen voorbijgaan. De meesten zijn met mijthologische voorstellingen uit de oudheid doorweven, zooals de gewoonte van dien pruikentijd meebracht. Opgezwollenheid en hoogdravendheid waren aan de orde van den dag. Zoo zong de predikant Johannes van Gorcum te Friens haar in eene der vele coupletten toe:

"t Is ditmaal boven dat, hetgeen wij selden vinden,
Een edele des Lands, die hier van Jesus schrijft,
Die Jesus hier belijdt als de eerste van haar vrinden,
Ten blijke, wat voor geest haar tot dit schrijven drijft."

en een weinig verder gaat hij voort:

"Sing dan op Bellingweer, de Eng'len zingen mede,
Sing zulke zangen meer, ook op het Beslinga
Tot Friens, of elders. Sla van Hem, de Vorst der vrede
Vrij hoger tonen; want de Eng'len zingen 't na."

Een andere, die zich J.C. noemt, laat haar dalen "van Pindrus hoge kruin in Groningen's landsdouwen".¹⁴ De afstand [9] was wel ver en het verschil in landstreek groot, maar dat deed er in dien tijd minder toe.

Zoo wijdt haar vriendin Magdalena Pollius een gedicht aan haar, die later zelf ook een bundel gedichten uitgaf.¹⁵ Zij raadt onze jeugdige Clara aan, gelijk eens Paulus zijn zoon Timotheus deed, van kindsbeen af het ware van het valsche te onderscheiden.

n Jacques Tersteeg.

1. Jacques Tersteeg, 'Een ongepubliceerde levensschets van Geert Reinders'. In: *Winshem* 2e jr. (mei 1997), nr. 3, p. 4-7.
2. Zie verder over 'Pietmeneer' en de collectie te Leeuwarden mijn bijdrage, vermeld onder noot 1.
3. Uitgegeven door P.N. van Kampen & Zoon te Amsterdam. Het boek telt 187 bladzijden en een tiental illustraties.

Seerp Anema (geboren te Minnertsga 31 okt. 1875; overleden te Zeist 31 mrt. 1961) was aanvankelijk een Friese schoolmeester, later leraar Nederlands en vanaf 1924 schoolopziener. Rond 1900 was hij als dichter en prozaschrijver een van de opvallendste vertegenwoordigers van de protestantse reactie op de beweging van tachtig. Naast zijn studie over Clara Fejoena publiceerde hij o.a. *Poëzie* (1903), *Van Hollands kusten* (1907) en een vijfdelige proza-cyclus *Jeroesjaleem verloren* (1923-1953).

4. Seerp Anema, a.w., p. 31-40.

5. Seerp Anema, a.w., p. 60-85.

6. Het handschrift geeft het grammaticaal onjuiste 'uitgegeven'.

7. In de linker marge is d.m.v. een verwijsteken tussengevoegd: 'ber. N. Gron. C. 19 Mei 1747.'. Het betreft hier het volgende bericht uit de *Nieuwe Groninger Courant*: "Van Bellingweer, een dorp omtrent 3 uren van hier heeft men, dat men daar seederd de terugkomst uyt Leeuwarden van den Hoog Wel Geb. Gestrenge, de Heer Overste P.W. van Sytzama, Heer van gemelde plaats, eenige daagen agter een, wegens de verheffing van Zijne Doorluchtige Hoogheid den Heere Prinse van Oranje en Nassau, enz., enz., veele vreugdepreparatiën heeft zien maaken. En na dat men 3 daagen lang het Oranje vaandel en de Prinsevlag van de Burgt Bellingweer en van den Tooren van Winsum had zien waayen onder het gestaadig luyden van de klokken der Kerk-Dorpen sijner Heerlijkheyd (Bellingweer, Winsum, Ranum, Saaxumhuyzen en Wester-Nieuwland) en de Basseccours der Burght met Triumph-Boogen, Eere Kroonen, Oranje Appelen en Linthen verciert waaren; zag men den 12 deezer de ingezeetenen deezer Heerlijkheyd, Oude en Jonge, voorzien van Oranje-Cocarden en Linten en Regimentswijze met Vliegend Vaandel, slaande trom en gelaaden snaphaanen optrekken; bestaande de Avantgarde uyt een compagnie Jonge, Zingende en met witte Schorteldoeken enz. enz. verziende Maagden, terwijl de lught weergalmden van het gestaadig vuuren en roepen VIVAT ORANGE enz. Des nagts wierden vele Pektonnen op hooge stelladiën in Brand gestookten onder het gestaadig losbranden der snaphaanen, het werpen van Zwervers en het Dansen van Heeren en Dames tot dit Feest genoodigd, het Gezang der Maagden, het opwerpen der Hoeden, het Handgeklap en gejuyg eener zeer groote meenigte Toezienderen van alle kanten tot deeze Vreugde Bedrijven te zaamen gevloeyd. Dit alles wierd geëindigd met een Bal en het houden van Open Tafel op de Burgt Bellingweer...etc." Zie ook Seerp Anema, a.w., p. 87-88.

8. Door middel van een verwijsteken in linker marge tussengevoegd: 'N. Gr. C., 11 maart 1749'. Bij Seerp Anema, a.w., p. 93-94 leest men het volgende bericht uit de *Opregte Groninger* van 11 maart 1749: "Voorleden Zaterdag is hier het eerste heuglijke Verjaarings Feest van den voor de geheele Republiek zoo dierbaaren jongen Erfstadhouder, den Prince Willem den V, met de uytterste Vreugde en Magnificentie van Groot en Kleyn gevierd worden, sijnde 's avonds de geheele stad zeer fraay

geïllumineerd en onder anderen de Geevel van het Wijnhuys 't Gouden Hoofd' genaamd van boven tot beneden door de Heeren van het soogenaamde Oranje-Zaal met verscheyden 100 brandende Lampjes van buiten verligt. Bij welke gelegenheit door verscheydene groote en aansienlijke Liederen dezer stad, waar onder ook weer de Edele Heere Sichterman, allerhande Festeynen sijn aanricht. Waar in egter de Hoog Wel-Geboren Heer P.W. van Sytzama, Heer van Bellingweer; boven anderen in 't bijzonder heeft geëxcelleerd en sijn uytstekende geneygdheyd en hoogachting voor het Doorluchtige Huijs van ORANJE-NASSAU als een waar en opregt Nederlandsch Patriot op een blijkbaare wijze vertoont, door het aanrigten van een magnifq festeyn, waar bij de aanzienlijke Heeren en Dames van deze stad, beneffens eenige voorname officieren van het tegenwoordige Garnizoen alhier sijn genoodigd geweest en op een superbe soupé van 26 couverts, beneffens nog eenige Tafels van mindere Borden op het pragtigste onthaalt. Waarna dit Festeyn met een Ball, terwijl het aan alle Fatsoenlijke Liederen toegelaten, wierd deeze Vermaakelikheden te aanschouwen en te gelijk met allerhande Ververschingen onthaalt te worden en welk Ball enz tot aan den ligten morgenstond geduurd heeft, besloten wierd, ... etc. ”.

9. In linker marge d.m.v. verwijsteken ingevoegd: 'Doorninck, Gen. Aant., bl. 377.'
10. In linker marge d.m.v. verwijsteken ingevoegd: 'Heemse, Opracht in dit boek'.
11. In linker marge d.m.v. verwijsteken ingevoegd: 'Wassenberg, A.Fr. Volksalm. 1855, bl. 97-107'.
12. In linker marge d.m.v. verwijsteken ingevoegd: 'Doorninck, Gen. Aant., bl. 343, 377'.
13. De tekst in het handschrift heeft op deze plaats nog de grammaticaal onjuiste woorden 'en die'.
14. Volgens Seerp Anema gaat het hier om Justus Conring, de leermeester en geliefde van Clara, die op 5 december 1746 overleed.
15. Magdalena Pollius was de dochter van Maevus Pollius, rector van de Latijnse School te Leeuwarden. Zij huwde in juni 1718 met predikant Regnerus Borngerus Reen te Deventer. Het echtpaar vestigde zich bij/in het Friese Finkum of Hijum. In 1745, dus niet later, zoals Meekhoff Doornbosch schrijft, maar één jaar vóór Clara's Bellingeweerder Uitspanningen, verscheen haar bundel met religieus werk en gelegenhedsgedichten, Stigtelyke mengedichten, waarvoor Clara ook een lofdicht schreef. Vgl. Annelies de Jeu, 't Spoor der dichtersessen. Netwerken en publicatiemogelijkheden van schrijvende vrouwen in de Republiek (1600-1750). Hilversum 2000, p. 147-148, noot 240.

Nieuw verschenen boeken

Titel: *Groningers (twee miljoen Groningers in 120 eeuwen)*

Auteur: Harm van der Veen

Uitgever: Stichting 't Grunneger Bouk

ISBN: 90 70 323 45 1

Prijs: _ 35,- (rijk geïllustreerd; 552 pagina's)

Inhoud: Bespreekt de manier van leven van de Groningers, hun werk, geloof, omgangsvormen en het landschap waar ze in woonden.

Titel: *Wij hopen dat het u goed mag gaan*

Auteur: Harry Olde en Reint Wobbes, resp. oud-voorzitter en

secretaris van de Stichting Oude Groninger Kerken

Uitgever: onbekend (inmiddels uitverkocht en in herdruk)

ISBN: 90 75 354 10 x

Prijs: _ 4,50

Inhoud: Beschrijft de grafverzen op de kerkhoven van Garmerwolde, Noorddijk en Middelbert.

Titel: *Langs de littekens van een tijdperk*

Auteur: Kees Volkers

Uitgever: Europese Bibliotheek bv Zaltbommel

ISBN: 90 288 3659 4

Prijs: _ 17,50 (gebonden, 108 pagina's, 22 x 22 cm, met fraaie foto's en kaartjes)

Inhoud: In dit boek vertelt de schrijver over zijn verkenningstocht langs in onbruik geraakte en verdwenen spoorlijnen.

Titel: *Generaal H.G. Winkelman*

Auteur: F. van Middenkoop

Uitgever: Europese Bibliotheek bv Zaltbommel

ISBN: 90 288 3643 8

Prijs: _ 24,- (gebonden, 352 pagina's, 17 x 24.5 cm, met vele foto's)

Inhoud: Monografie van 'Winkelman privé en openbaar'. Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog werd hij, hoewel hij al gepensioneerd was, benoemd tot opperbevelhebber van de Nederlandse land- en zeemacht.

Titel: *Gids voor genealogisch onderzoek in Nederland*

Uitgever: Europese Bibliotheek bv Zaltbommel

ISBN: 90 288 6279 x

Prijs: _ 22,90

Willem Hoeksema, van smid naar gasdepothouder

Wie vanaf de Kruisstraat' de Westerstraat inloopt, kan zich niet meer voorstellen dat hier tot aan de zestiger jaren van de vorige eeuw meer dan 25 kleine zelfstandige bedrijfjes het hoofd boven water probeerden te houden. Eén van de neringdoenden was de smederij van de familie Hoeksema. Willem Hoeksema heeft de hele bloei en neergang van de Westerstraat als bedrijvige buurt meegemaakt. Ook is de geschiedenis van zijn smederij een afspiegeling van allerlei gebeurtenissen die in de vorige eeuw plaatsvonden. Smid, gasdepothouder, winkelier en installateur Hoeksema zit nog steeds niet stil. Ook nu nog verkoopt hij op 82-jarige leeftijd flessen met butagas, al is dat maar een klein percentage van de ruim duizend butagasflessen die hij in het verleden wekelijks verkocht.

Aad van der Drift in gesprek met een van de laatste neringdoenden van de Westerstraat.

Toen u begon te werken (rond 1930) waren er heel wat bedrijfjes in de Westerstraat, weet u nog welke dat waren?

Natuurlijk, het waren er meer dan 25, ik zal ze eens noemen: Aan de zuidkant, zeg aan de waterkant, zaten naast elkaar bakkerij Zandt, bakkerij Van de Wal, schoenmakerij Huitsing, jeneververkoper Talens (dat werd later slager Korendijk) en bazar Geko, timmerman Groeneveld, kruidenier B. Hofman, viskoopman Kamstra, kruidenier Huizinga, kruidenier en borstelverkoper Pettinga, rietdekkers Stoepker, schilderbedrijf en boekhandel Sennema, schoenmaker Oostenrijk, grossierderij Sikkens en Veenstra 't Ol Pakhoes en kruidenier De Graaff (later kruidenier Beereboom), brandstofhandel Visser en koemelker Jongsema. Aan de andere kant van de straat, zeg maar de noordkant, zaten bazar De Noord, manufacturer Klatter,

koemelker en kruidenier Drewes, joodse slachterij De Vries (later vishandel De Ber), dorsmachinehouder Hartzema, bakker Braak, smederij Hoeksema, timmerman Huitsing, kruidenier De Roo, café Hop (later Van Dijk), kuiper Wierdeman, landbouwkundig ingenieursbureau Holtkamp. Welgeteld 29 neringdoenden in een niet al te lange straat.

In de huisjes dwars op de Westerstraat woonden toen erg veel mensen op een zeer kleine oppervlakte. Negen tot twaalf kinderen per gezin was geen uitzondering. Willems vrouw voegt er maar aan toe dat toen niemand rijk was. Na de oorlog kregen de kleine winkeltjes, soms na een jarenlang bestaan, geen opvolging en daardoor zijn er vele verdwenen.

U hebt altijd in Winsum gewoond?

Ja, dat klopt. Ik werd in 1920 geboren en mijn vader was smid en kwam oorspronkelijk uit Losdorp bij Spijk; hij was een Rijksgediplomeerd hoefsmid. In 1919 nam hij smederij Dijkema over. De boeren in de omgeving hadden in die tijd een goede hoefsmid in de buurt nodig, zodat mijn vader hier zeer welkom was. Ik ben altijd in de Westerstraat blijven wonen. Na de lagere school ben ik verder gaan leren voor elektricien. Ook hielp ik in de smederij, maar daarvoor had ik niet geleerd.

In de smederij (het 'zweetdruppeltje' noemden wij deze) heb ik mijn vader al vroeg geholpen bijvoorbeeld bij het 'houp'en lèg'n'. Daarbij werden grote ijzeren ringen rond een houten wagenwiel vastgezet. De warme ijzeren ringen koelden af en krompen zo drie centimeter, waardoor ze vast om het hout zaten. Vanaf 1922 waren we ook nog rijwielhandelaar en verkochten we onder andere de Veenno fietsen die in Bedum werden gemaakt. In de oorlog verkocht en repareerde mijn vader ook nog eens landbouwmachines. De boeren moesten toen van de Duitsers van veeteelt over op landbouw. Dat hield een paar jaar na de bevrijding al weer snel op. Na 1945 werden we naast smederij ook installateur van water en elektriciteit en toen kwam ook het butagas in gebruik.

U was de verkoper van gas in het dorp?

Ja dat klopt, de eerste levering bestond uit acht flessen Shellgas. In ieder dorp kreeg je een depot voor gasflessen, die één keer in de week werden geruild. Midden in het dorp achter ons huis stonden ruim tweehonderd flessen in een open loods. Op een gegeven moment hadden we soms duizend flessen per week rond te brengen, een enorme voorraad die per spoor werd aangevoerd. De treinwagon die de volle flessen kwam brengen

Augustus 1929, bij de smederij van Hoeksema.

Van links naar rechts: A2701, de eerste taxi van Winsum, daarnaast de monteurs P. de Vries en H. Kuis, landbouwer S. Dijkstra uit Canada (bij Maarhuizen), de joodse oudijzerkoopman Cohen, daarvoor (naast de geit) de 8 jarige Willem Hoeksema, met pijp B. Leuks taxichauffeur. De forse man op de voorgrond is G.J.Hoeksema, de vader van Willem met daarnaast zijn moeder. Op de achtergrond een loge (Grietje Luiks uit Zuidlaren), de kinderen op de voorgrond zijn Willems zussen Martje Margrietje en Grietje Diewerke, helemaal rechts staat Joke Braak, dochter van bakker Braak.

en de lege kwam halen deed dienst als omwisselplaats. Het duurde anderhalve dag voor we de volle flessen voor lege hadden omgeruild. Met veiligheid is het nu wel heel anders gesteld. Onlangs kwamen ze van de gemeente controleren. Nu mag ik nog maar veertig flessen houden op uithoeken van mijn terrein. Maar als brandweerman (ik ben dat 35 jaar geweest en er ook voor geridderd) lag die veiligheid mij toch wel na aan het hart. Daarom controleerde ik iedere morgen of er geen fles was gaan lekken.

Als brandweerman maakte ik de branden mee van Tivoli in Eenrum en die bij doktor Mansholt in de Stationsweg. Die laatste brand was niet uit te krijgen, totdat bleek dat we een tijdje tegen een enorme spiegel stonden te blussen.

Er moet toch heel wat veranderd zijn toen het aardgas kwam?

Zeg dat wel, de omzet daalde van de ene op de andere dag met wel tachtig procent. In het begin waren er nog wel wat mensen die met flessen bleven verder gaan, maar ook dat hield al snel op. We waren zomaar onze grootste inkomstenbron kwijt. Dat was trouwens ook vervelend voor de twee man die bij ons werkten en voor het meisje op kantoor.

Ik kon nog het depot Delfzijl erbij nemen maar dat kostte een fikse overname-investering. Mijn vrouw vond toen dat we maar een winkel in radio's, tv's, wasmachines en gastoestellen (ook voor aardgasgebruik) moesten beginnen. Tot een paar jaar geleden was ik nog winkelier. Nu is het pand aan familie doorverkocht en verkoop ik alleen nog af en toe gas. Dat was een mooie handel, butagas verkopen. De mensen gebruikten hun fles tot het laatste zuchtje en dan kwam het maar al te vaak voor, dat de fles op zondag of 's avonds leeg was. Ook 's nachts werd er wel eens een fles gehaald. De flessen stonden onafgesloten buiten. De mensen kwamen altijd de volgende dag betalen, dat kon toen nog.

- 1. Kruisstraat is een niet-officiële benaming van het kruispunt tussen de Hoofdstraat(O) en de Westerstraat/Oosterstraat.*

n

De minuutplans van de gemeente Winsum van 1828

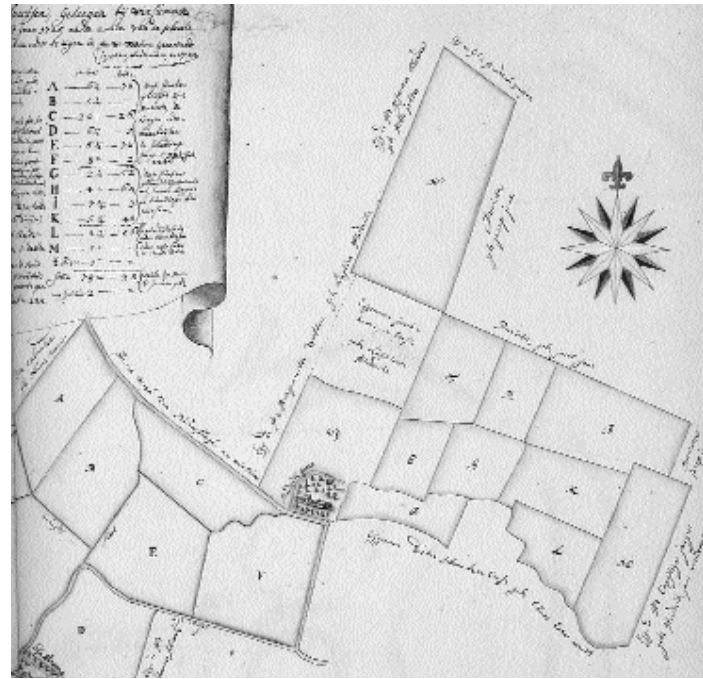
Aflevering VII: Boerderijen op 't Wildeveld (Sectie A) / Aflevering VIIb: 't Wildeveld.

Na de publicatie van de vorige aflevering van de minuutplanfragmenten van de oude gemeente Winsum met betrekking tot de boerderij Baatje borg¹, verraste Koos de Jong de redactie en ons met een fraai artikel over 'De Onsta's en de Lutkehuisterheerd',² waarin hij een historische samenhang weet te schetsen tussen de geschiedenissen van een drietal boerderijen ten westen van Winsum, te weten de inmiddels verdwenen Lutkehuisterheerd en Dorre Ven en Baatje borg. In zijn bijdrage, aan de publicatie waarvan de redactie terecht voorrang heeft gegeven, laat Koos de Jong zien dat een groot deel van de landerijen ten westen van Winsum oorspronkelijk behoorde tot een zeer oud en omvangrijk goed, de Lutkehuisterheerd, gelegen op de wierde Lutkehuizen, die in ieder geval reeds in het midden van de 15^e eeuw eigendom was van de adellijke familie van de Onsta's. De aan dit goed behorende landerijen strekten zich zowel aan de noord- als zuidzijde van het in 1458 gegraven Winsumerdiep uit. Vanaf het einde van de 16e tot het midden van de 18e eeuw kwamen de landerijen en gerechtigheden van Lutkehuisterheerd ten gevolge van allerlei verdelingen, verkopen en verpachtingen in handen van een aantal naastgelegen boerderijen, waaronder met name Baatje borg en Dorre Ven.

Nu door de bijdrage van Koos de Jong meer inzicht is verkregen in de voorgeschiedenis van de landerijen ten westen van Winsum, en m.n. ook in de voorgeschiedenis van Baatje borg, waarover wij in onze bijdrage niets wisten mee te delen, willen wij onze uitgave van de minuutplanfragmenten vervolgen en aandacht schenken aan een andere, oude en belangrijke boerderij, waarvan de landerijen in het noordwesten direct grensden aan die van de oorspronkelijke Lutkehuisterheerd, te weten 't Wildeveld.

De hier uitgegeven kaart van het grootste deel der toenmalige landerijen van 't Wildeveld is door ons samengesteld uit fragmenten van het 1e en 2e kaartblad van sectie A van de oude kadastrale gemeente Winsum.³

In de genoemde aflevering over Baatje borg gaven wij reeds een beschrijving van de grenzen en belangrijkste bijzonderheden van deze sectie. Zo wezen wij daar reeds op het oude tracé van de 'Wilderveldster weg', die direct ten westen van Baatje borg in noordwestelijke richting van het Winsumerdiep afboog en langs de oostelijke en noordelijke zijde van de in de 19e eeuw afgegraven wierde Lutkehuizen westwaarts naar Schaphalsterzijl voerde. Op de hier uitgegeven kaart zijn de loop van deze weg, alsmede de oude wierde Lutkehuizen met het restant van een oude gracht van de Lutkehuisterheerd, zeer goed te zien. Ter hoogte van de boerderij 't Wildeveld boog een noordelijke tak van de Wildeveldster weg af richting boerderij en vervolgens richting Groot Maarslag. Op de 'Caarte van drie Provinti plaatsen, Geleegen bij Winsummer Zijlle' uit 1725, waarop ook boerderij en landen van 't Wildeveld zijn afgebeeld,

Fragment uit de door Hindrik Warner Folckerts in 1725 vervaardigde 'Caarte van drie Provinti plaatsen, Geleegen bij Winsummer Zijlle': 't Wildeveld.

heette de zuidelijk verlopende tak van deze oude weg eenvoudig 'uyt wegh', terwijl de noordelijke tak 'Heeren wegh van Maarslagh na Winsum' werd genoemd (zie kaart 2).⁴

Een andere historische bijzonderheid van sectie A, waaraan wij in onze vorige bijdrage geen aandacht konden besteden, is de zgn. Lutkehuisterbrug. Hoewel de heer A.L. Hempenius in zijn hoofdstuk 'Winsum waterstaatkundig' in Winsum, Gedenkboek 1982 diverse interessante bijzonderheden meedeelt over deze brug, die ergens in de nabijheid van de wierde Lutkehuizen over het Winsumerdiep lag, gelukte het hem en ons niet de exacte ligging ervan aan te wijzen.⁵ In het genoemde artikel van Koos de Jong brengt hij de Lutkehuisterbrug wederom ter sprake naar aanleiding van de opmeting van de Lutkehuisterheerd door landmeter Gerrit Hopper in 1573.⁶ Zo schrijft hij dat deze brug noodzakelijk was geworden omdat het Winsumerdiep in 1459 dwars door het Onstaland werd gegraven. De Jong veronderstelt nu dat de brug, die tijdens de kerstfloed van 1717 was 'wechgedreven', waarschijnlijk gezocht moet worden in het verlengde van de lange en smalle kavels 295 en 296, die in zuidelijke richting van de Wildeveldster weg direct naar het Winsumerdiep leidden (zie kaart 1).

Enkele oudere bijzonderheden⁸

Over de geschiedenis van 't Wildeveld voor 1600 is weinig

bekend. Duidelijk is in ieder geval dat het goed vóór de reductie in 1594, wanneer het aan de provincie komt, behoorde tot het omvangrijke bezit van het Cisterciënzerklooster van Aduard. Mogelijkerwijs heeft een oorkonde van 25 november (St. Catherina) in het jaar 1281 direct met 't Wildeveld te maken.⁹ In dit oude stuk verklaart Eggerdus, abt van het klooster Aduard, dat hij met toestemming van het gehele convent een ruil is aangegaan van enig onroerend goed met Everhardus, bisschop van Munster. De goederen van de abdij Aduard waren de volgende: 26 jukken in de parochie Baflo, in de plaats 'Ernestahusen' (= Ernstheim?), en 10 jukken, gelegen in de plaats die 'Wilsterlant' (= Wildeveld?) wordt genoemd, alsmede nog eens 4 jukken in dezelfde plaats gelegen. Dit alles wordt geruild tegen 30 jukken van de bisschop van Munster, die gelegen zijn in de 'Wintzamerhemme' (= Winsummerhamrik?) en die van oudsher behoorden aan de kerk van Baflo.

Indien 'Wilsterlant' inderdaad vereenzelvigd mag worden met het latere Wildeveld, dan blijkt uit deze oorkonde dat het goed dus reeds tijdens het laatste kwart van de 13e eeuw aan Aduard behoorde.

Over de wederwaardigheden van bewoners en pachters na 1594 zijn we, dankzij de uitstekend bewaarde rekeningen van de kloostergoederen in het statenarchief gelukkig heel wat beter ingelicht.

Tot 1643 is de boerenplaats in gebruik bij Obbe Derks, gehuwd met Beijssse. De grootte bedraagt dan 84 grazen, de huur 260 gulden 8 stuivers. Obbe Derks en Beijssse verkregen de boerderij in 1629 door overdracht via Frieuwke, weduwe van Derck Reijners. Beijssse was een dochter van Derck Reijners.¹⁰ De grootte bedroeg in dat jaar 84 grazen, per gras werden 43 Brabantse stuivers betaald. Blijkens de rekeningen van de Staten moet Derck Reijners omstreeks 1612 zijn overleden, waarna zijn vrouw de pachter werd. Reeds in het jaar 1600 wordt hij als pachter van de boerderij vermeld.

Vanaf 1654 is Jelis Heinens, gehuwd met Tier, de gebruiker; in 1654 volgen Jacob Meins en Ennetje; in 1691 hun dochter Heike Jacobs, die gehuwd was met Hendrik Gerrits.

In 1664 wordt het land gemeten en omschreven. Het omvat dan 86½ juk en 4 jukken slijkgronden; de laatste doen geen huur. In 1725 is de grootte 97 jukken.

In ditzelfde jaar werd door de landmeter Hindrik Warner Folckers in opdracht van de provincie de hiervoor reeds vermelde, prachtige 'Caarte van drie Provinti plaatsen, Geleegen bij Winsummer Zijlle' getekend. Het fragment uit deze kaart met woonhuis, boomgaard en landerijen van 't Wildeveld, dan bewoond door 'Hendrik Geers', hebben wij in kaart 1 afgebeeld.

Eveneens in 1725 verzoekt Hendrik Gerrits zijn zoon als meier in te boeken. Van nu af is de gebruiker Jacob Hendriks, gehuwd met Jantien Hendriks. Later is hij hertrouwd met Gepke Derks.

Jacob Hendriks heeft ook in gebruik de helft van 65½ juk nabijgelegen land (= Schaphalsterheerd). De andere helft is vanaf 1769 in gebruik bij Berend Hamming en Anna Jans Tempel.¹¹

Op 12 juni 1786 verkopen de kinderen van Jacob Hendriks en Gepke Derks de boerderij met 131 jukken land, met een jaarlijkse huur van f 435,- aan verschillende eigenaren, aan Meint Jacobs Wildeveld. De koopprijs bedraagt 10 500 carolusgulden.

In 1788 trouwt Wildeveld met Menstje Cornelis, die eerst te Mensingeweer wonen.

In 1798 trouwt Wildeveld voor de tweede keer met Martje Pieters Bonnes. De boerderij wordt in deze tijd bewoond door zijn broer Gerrit Jacobs Wildeveld.

Op 1 juli verkoopt Martje Bonnes, dan weduwe, de boerenplaats met 45½ ha land en een vaste huur van f 300,- aan Kornelis Ames van Ham en Anje Pieters Hopma.

Voorts verkoopt zij aan dezelfde de beklemming van 15½ bunder met een vaste huur van f 110,- en 3½ bunder met een vaste huur van f 35,-.

Aan Willem Berend Kruzinga, gehuwd met Aafke Jacobs, verkoopt zij 7⅛ bunder gelegen onder Mensingeweer. Tenslotte koopt Mendelt Reinders Toringa te Maarslag een herberg te Mensingeweer.

Anje Hopma overlijdt in 1875 en na de dood van Kornelis van Ham in 1881 volgt een scheiding en deling van de erfenis tussen kinderen en kleinkinderen. De dochter Grietje, gehuwd met Jan

Afbeelding 1

Woonhuis en schuren van 't Wildeveld in 1725, volgens de tekening van Hindrik Warner Folckerts.

Afbeelding 2

Woonhuis en schuren van 't Wildeveld omstreeks 1960.

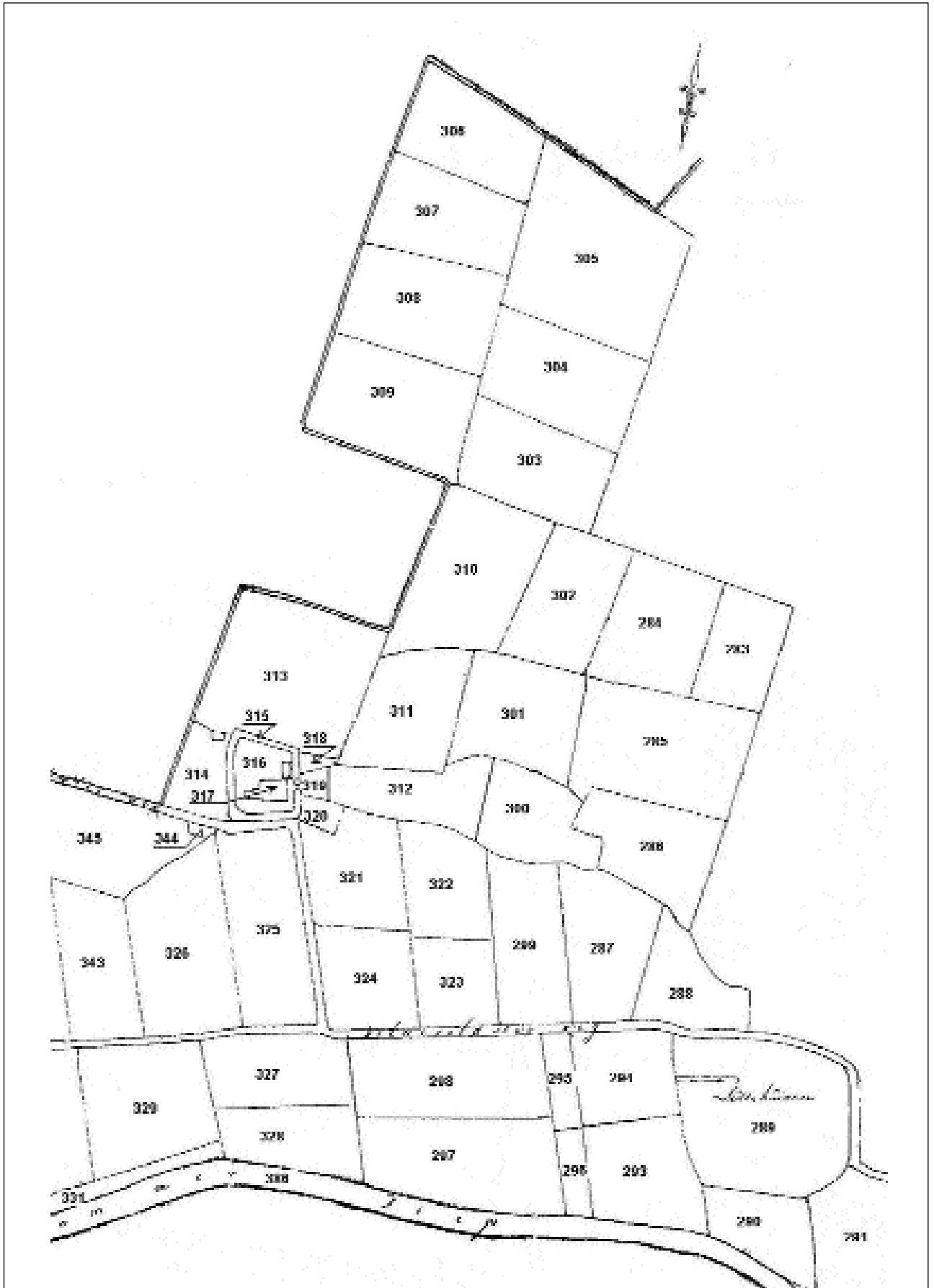
Ennes Huizing, krijgt de boerderij. De ander erfgenamen zijn Ame, landbouwer te Winsum, Aafke, gehuwd met Jan Bos, zonder beroep te Kloosterburen, Pieter, landbouwer te Den Hoorn, Aaltje, gehuwd met Hessel Pesman, landbouwer te Thesinge, Bartelt, koopman te Obergum, Enne, zonder beroep te Obergum, van de overleden Derktje, die gehuwd was met Jan Enne Sijbolts, de dochters Anje en Margaretha Johanna Sijbolts, van de overleden Hedenrika, die gehuwd was met Jan Jacob Hopma, de dochter Henderekia Helena Hopma.

Grietje en Jan Ennes Huizing wonen te Zuurdijk. Na haar dood in 1915 volgt weer een scheiding. De erfgenamen zijn kinderen en kleinkinderen Ame, Tidericus, Kornelis, Anje, gehuwd met

SECTIE A (fragment). 't Wildeveld⁷

<i>nr.</i>	<i>achternaam</i>	<i>voornamen</i>	<i>beroep</i>	<i>woonplaats</i>	<i>functie</i>	<i>opp. m2</i>
283	Wildeveld	Meint Jacobs	landbouwer	Maarhuizen	bouwland	12040
284	„	„	„	„	idem	18690
285	„	„	„	„	idem	26270
286	„	„	„	„	weideland	16550
287	„	„	„	„	idem	16740
288	„	„	„	„	idem	11060
289	Sijbolts	Freerk Meer- tens	„	„	idem	33230
290	„	„	„	„	bouwland	10750
291	Albertsma (Wed.)	Pieter Alberts	„	„	idem	21570
293	Sijbolts	Freerk Meer- tens	„	„	idem	15510
294	„	„	„	„	weideland	12710
295	„	„	„	„	idem	3340
296	„	„	„	„	bouwland	3430
297	„	„	„	„	idem	24190
298	„	„	„	„	weideland	22100
299	Wildeveld	Meint Jacobs	„	„	idem	16090
300	„	„	„	„	idem	12790
301	„	„	„	„	idem	18010
302	„	„	„	„	bouwland	17010
303	Ham (van) (Wed.)	Ame Cornelis	„	„	idem	18610
304	„	„	„	„	idem	20430
305	„	„	„	„	idem	34650
306	Wildeveld	Meint Jacobs	„	„	idem	16720
307	„	„	„	„	idem	16420
308	„	„	„	„	idem	21090
309	„	„	„	„	idem	23300
310	„	„	„	„	idem	25220
311	„	„	„	„	idem	16610
312	„	„	„	„	idem	11230
313	„	„	„	„	weideland	29370
314	„	„	„	„	idem	6370
315	„	„	„	„	water als weideland	2790
316	„	„	„	„	boomgaard	2780
317	„	„	„	„	huis & tuin	2560
318	„	„	„	„	weideland	660
319	„	„	„	„	idem	1010
320	„	„	„	„	idem	1650
321	„	„	„	„	idem	14470
322	„	„	„	„	idem	12690
323	„	„	„	„	idem	9910
324	„	„	„	„	idem	12390
325	Sijbolts	Freerk Meer- tens	„	„	idem	21030
326	„	„	„	„	idem	22940
327	„	„	„	„	idem	14230
328	„	„	„	„	idem	12410
329	„	„	„	„	bouwland	20800
331	„	„	„	„	weideland	7320
343	„	„	„	„	bouwland	14970
344	Wildeveld	Meint Jacobs	„	„	tuin	1360
345	„	„	„	„	bouwland	28000
386	Winsummer Diep					

Kaart 2: Het schoongemaakte en samengestelde kaartfragment van het 1e en 2e kaartblad van sectie A: 't Wildeveld.

Jan Jacob Schuiringa, landbouwer te Balmhuizen, Martje, gehuwd met Duurt Hekma, landbouwer te Houwerzijl, van de overleden Trientje, die gehuwd was met Pieter Alexander Haack, de kinderen Herman Jan te Assen, Jan Enne, landbouwer te Oldehove, en grietje Haack, gehuwd met Pieter Oosterhoff, landbouwer te Lagermeeden.

Kornelis Huizing (+ 1925) wordt eigenaar van 't Wildeveld. Uit zijn huwelijk met Jantje Dijkhuis (+1935) worden geen kinderen geboren. Van Dijkhuis erven zijn vrouw, zijn broers en zusters en kinderen van Trientje. Jantje Dijkhuis heeft als erfgenaam haar broer Renne Dijkhuis.

Door koop uit de boedel worden Tidericus en Ame Huizing

eigenaren. Zij zijn boer te Zuurdijk. Ame overlijdt in 1940 en Tidericus in 1946. Bij testamentaire beschikking gaat de boerderij over op de zoon van Martje Huizing en Duurt Hekma, Jan Enne Hekma, gehuwd met Maria Martje Diekhuis. Zij wonen reeds op 't Wildeveld en later te Zuurdijk. Omschreven wordt 41.26.90 ha, 18.37.50 ha en 3.61.60 ha. Een klein deel van het land ligt binnen de gemeente Leens.

Vanaf 1953 is de boerderij in gebruik bij Luitje Spanninga, getrouwd met Foske Jantina Schut, en vanaf 1964 samen met hun zoon Dirk Harry Spanninga.

In 1973 verkoopt Maria Diekhuis, dan weduwe van Hekma, met haar kinderen Titia Martha, gehuwd met Pieter Arnold Kamphuis, Duurt Koene, gehuwd met Anne Trui Poll, Cornelia Aaltje, gehuwd met Johann Herman Flint, de boerderij aan Jacob Ubele Veenland, gehuwd met Anna Feikema.

Het oude gebouw wordt in deze jaren afgebroken en vervangen door een modern melkveehouderijbedrijf met woning (zie afb. 1 en 2). De totale oppervlakte bedraagt dan 63.76.17 ha, waarvan 39.51.09 ha beklemd met vaste huur van f 400.

Na de ruilverkaveling De Marne omvat het bedrijf 62 ha. Sinds 7 maart 1991 wordt 't Wildeveld bewoond door Hilke Jacob Veenland in maatschapsverband met zijn vader Jacob Ubele Veenland. Vanaf 1995 is het bedrijf in eigendom bij Hilke Veenland en zijn vrouw P.A. Vergeer.¹²

n Jacques Tersteeg

n Kees Wolters

1. 'Boerderijen op 't Wildeveld (Sectie A) / VIIa: Baatje borg'. In: *Winshem*, 6e jr. nr. 3 (november 2001, p. 16-19).
2. In: *Winshem*, 7e jr. nr. 1 (juni 2002, p. 12-17).
3. In deze bijdrage hebben wij er van afgezien de zeer vervuilde fragmenten van de beide kaartbladen mee af te drukken.
4. *De Atlas der Provinciëlanden van Groningen (1722-1736)*, Meindert Schoor: Groningen 1996, kaart nr. 43.
5. A.L. Hempenius, 'Winsum waterstaatkundig'. In: *Winsum, Gedenkboek 1982*, p. 114-116.
6. J. de Jong, a.w., p. 14.
7. *Tot de landerijen van 't Wildeveld behoorden ook nog de kavels: 275 t/m 282 en 346 t/m 350 van sectie A. Deze zijn echter niet op de kaart in beeld gebracht.*
8. *De belangrijkste gegevens m.b.t. eigenaren en pachters van 1643 zijn ontleend aan: Boerderijen in het Halfambt, G. Boerma, A.F. Kruizenga, R. van der Tuuk. Groningen 1992. p.502-503.*
9. *Oorkondeboek van Groningen en Drente, deel I, nr. 155.*
10. *Vgl. Rijksarchief in Groningen, Archief Staten, inv.nr. 2338, fol. 77v.*
11. *Zie Boerderijen in het Halfambt, nr. 205, Schaphalsterheerd.*

Dikdakken

*Met het najaar voor de deur schotelen we u ditmaal een gebonden herfstsoep voor; naar een oud recept uit *Le Ménagier de Paris* (ed. J. Pichon, Parijs 1847). Hoewel kastanjes vooral bekend staan als volksvoedsel, riekt de toegevoegde kruiderij in dit recept misschien wat al te zeer naar de statussymboliek van een voorbije tijd. Vandaag de dag mag het wat de kruiden betreft echt wel 'ietsje minder' ... en ... een tweede waarschuwing is hier ook nog op z'n plaats: 'Castanien sijn swaer te verduwen. Si genereren grove melancolijckke humoren ende stoppen dye aderen. (...)'. 't Is maar dat u het weet!*

1 kilo tamme kastanjes

8 hardgekookte eidooiers

750 gram gekookte varkenslever

gember, kaneel, kruidnagel, cardamon, peper, galanga (Laospoeder) en safran

Geef een snede in de schil van de kastanjes en kook ze gedurende 45 minuten. Verwijder de schil en het bruine vlies en maal ze fijn. Vermeng dit met de hardgekookte eidooiers en de gekookte varkenslever. Stamp dit samen fijn, verdun het met water en giet het door een zeef. Stamp er vervolgens naar smaak de kruiden door en laat het samen nog even doorkoken.

Meer van dit alles vindt u in 'Van Soeter Cokene', J.M. van Winter, ISBN 90 228 4291 6.

Kastanjes, in het Tascuinum sanitas in medicina (Österreichische Nationalbibliothek, Wenen).

Bericht uit Den Haag

In de zesde jaargang (2001) van ons tijdschrift publiceerden we in drie delen het sombere verhaal 'Winter' van de Winsumer Ubel Wierda. In jaargang zes nummer drie maakten we ook melding van Wierda's schaatscollectie, die inmiddels in het bezit is van collectioneur René Diekstra. Naar aanleiding van onze oproep om verder speurwerk naar Ubel Wierda's levensweg, ontving de redactie dit voorjaar van de heer Diekstra een fraai bericht uit de Nieuwe Rotterdamsche courant van 23 januari 1917. Uit de tekst blijkt wel dat ook Wierda's Haagse jaren niet ongemerkt voorbij zijn gegaan.

's Gravenhage. IJs.

Men schrijft ons:

Na eenige dagen zich onledig te hebben gehouden met meteorologische waarnemingen, zijn hedenmorgen duizenden Hagenaars naar het raam gesneld, zoodra het snerpande ping-ping "alweer" een trant aankondigt.

Alweer, want wie vroeg bij de hand waren, hebben hun van ouds als deugdzaam geroemde daad met teleurstelling beloond gezien.

Want eerst was "het" er niet.

Doch later in den morgen prijkte het geel-zwarte vaantje op de tram. Dus was de Haagsche IJsclub geopend.

En even haastig als al die gretige Hagenaars hebben we ons naar het Bezuidenhout gespoed.

Maar zoo vroeg waren we er niet, of een was ons al voor geweest en wel ... prinses Juliana.

Op gewone Friesche schaatsen en geleund op zoo'n loophekje, dat de Haagsche IJsclub voor beginners beschikbaar heeft, gleed en trappelde en schuifelde de prinses daar op de kinderbaan tusschen al de andere groote en kleine krabbelaars in. Lachend helder en gezond in de prikkelende zonnige kou, lachend om zichzelf en al die anderen, die ook zoo grappig waren in hun drukke pogingen, schoof en gleed en slipperde het prinsesje van het eene eind naar het andere, telkens weer op en neer.

Tot het bij twaalf was geworden, en zij bijna luidruchtig van plezier over dit eerste frische wintergenoegen, naar het rijtuig huppelde, waar de voorzitter van de Haagsche IJsclub, jhr. Boreel, die ook de Prinses ontvangen had, haar opwachtte.

Intusschen was het al voller en voller geworden en weldra ontbrak er van de bekende Haagsche rijdsters en ridders niet één meer. Cyriel Buysse beschreef er weer zijn fraaiste krullen, Ubel Wierda sneed zijn zuiverste cirkels, de heer en mevrouw v.d. Kun zweefden weer hun elegantste cadanzen, de dame, die de sportieve Hagenaars nog het best kennen

onder haar meisjesnaam, mej. v.d. Schroot, reed er weer haar prachtige vasten harden slag, Scheurleer en Diemer Kool met hun clubgenooten speelden er bandy, en allen, allen waren er verrukt over en riepen het elkander geestdriftig toe, dat het ijs zoo diamant-hard en mooi, en dat het weer zoo heerlijk zonnig was.

Na jaren en jaren van steeds bedrogen verwachtingen stond Holland weer op het ijs.

Maar dat er jaren tevergeefs gewacht was, vertelde het sterkst de kinderbaan. Want waren het vroeger, in die vast op tijd verschijnende ijsdagen van weleer, de kleintjes van vijf en zes en zeven die, er naarstig krabbelden, nu zijn er heel veel, heel veel grooten; die hun lust tot leeren jaren lang hebben opgepot.

Ook de ijsbaan Jan v. Nassau aan den Wassenaarschen Weg werd hedenmorgen opengesteld.

Wij hier in Den Haag zijn toch een stuk beter af dan de Rotterdammers, die, naar het schijnt, nog tot Woensdag wachten mogen eer hun IJsclub open gaat.

Vanmiddag is 't werkelijk een stormloop geworden op de baan van de IJsclub. Om één uur al was er een zwerm van liefhebbers in de weer en hoe later 't werd, hoe voller.

De Koningin en 't Prinsesje waren er nu samen, de Koningin ook ter schaats.

Het ijs was prachtig glad, maar bleek op den duur niet bestand tegen zoo'n vracht van menschen. Er kwamen heel wat scheuren in en men moest zelfs een stukje van de baan ontruimen om ongelukken te vermijden en het ijs niet voorgoed te laten bederven.

Vanavond is de baan gesloten.

n

Winsum eind 19^e eeuw: Wel patrijzen, geen vis

*Op grond van de Gemeentewet van 29 juni 1851
waren de gemeenten destijds verplicht om jaarlijks
een verslag op te stellen over de actuele situatie.*

*Hierin werd, verdeeld over een aantal hoofdstukken,
melding gemaakt van de meest uiteenlopende
onderwerpen. Zo staat in het verslag uit 1883 het
volgende opgetekend.*

Infobulletin Winshem

Winsum was in het jaar 1883 een gemeente met 2219 inwoners. Een gemeente waar de wegen redelijk schoon waren, waar het pomp-, put- en welwater goed van smaak was en waar, behalve de mazelen, geen ernstige ziekten heersten. Van gemeentewege werden de fecaliën en andere meststoffen verzameld en dat had een gunstig effect. Zo werd het aantal privaten, ingericht naar het zogenaamde dubbele tonnenstelsel, steeds groter.

De schutterij bestond in die tijd uit 64 personen, waarvan er 37 actief waren en 27 reserve. De toenmalige gemeenteveldwachter heette Van der Vorm. Hij verdiende f 300,- per jaar (met vrije kleding) en hij was ook bode, waarvoor hij f 220,- per jaar ontving. In 1883 was juist een nieuw schoolgebouw aan het dorpsplein (thans de bibliotheek) in gebruik genomen. Verder wordt er melding gemaakt van het feit dat de gemeente f 6000,- betaalde aan de provincie voor kosten van een overbrugging van het Reitdiep en verbreding van de al bestaande toegangsweg. In het verslagjaar 1883 bedroegen de ontvangsten van de gemeente in totaal f 48.195,64 en de uitgaven bleven beperkt tot f 45.730,50.

De toestand van wat men toen de 'behoefte klasse' noemde, was iets verbeterd ten opzichte van de voorgaande jaren. "... Aan een aanzienlijk deel dezer klasse werd bijkans het gehele jaar werk verschaft door de eigenaren van de in deze gemeente aanwezige vlasfabrieken; terwijl een ander deel bij particulieren zoo veel werk vond, dat met uitzondering van enkelen, ieder in zijn eigen onderhoud kon voorzien." De Armenwet had in 1883 op de financiën van de gemeente geen merkbare invloed, want de uitgaven waren ongeveer gelijk aan die van voorgaande jaren.

Over het algemeen was de toestand in landbouw en veeteelt vrij gunstig. In vergelijking met het jaar daarvoor waren de koopprijzen stationair en de huurprijzen iets lager. Uit het verslag blijkt ook dat er een vereniging was opgericht ter bevordering van hoenderteelt. Volgens telling waren er in Winsum anno 1883 2490 hoenders, 65 kalkoenen, 1036 eenden, 101 ganzen, 8 zwanen en 5 duiventillen. "... De middenprijs van de veldvruchten en boter, benevens de hoeveelheid daarvan ter markt gebracht, regelt zich naar de markt te Groningen, waarheen die producten in den regel worden vervoerd." Op de jaarlijkse herfstveemarkt van Winsum werden in 1883 aangevoerd:

81	melkkoeien
(à f 150,- per stuk),	775 ossen en guste koeien (f 200,- per stuk),
420 vetten ossen (f 0,75 per kg),	65 pinken (f 100,- per stuk)
en 30 graskalveren (f 60,- per stuk).	

In 1883 was de situatie op het jachtveld gunstiger dan in het jaar ervoor. "... Hazen en patrijzen waren er nogal aanwezig, waartoe het drooge voorjaar zal hebben bijgedragen. Wilsters weinig voorhanden. Ander wild komt in deze gemeente niet voor, althans van geene betekenis." Over de visvangst in de binnenwateren was men in het verslagjaar echter helemaal niet tevreden. Zo werd er vrijwel geen aal gevangen. Als oorzaak hiervoor werd de strenge vorst van enkele jaren terug aangemerkt. Maar als gevolg van de afsluiting van het zeewater nam in die tijd de vangst van snoek en witvis wel toe. Naast de handel met betrekking tot landbouw en veeteelt werd er in Winsum slechts op kleine schaal handel gedreven. In het rapport staat dan ook weinig vermeld over winkelnering.

In Winsum bestonden de voornaamste vervoermiddelen te water uit een dorpschip en een bargedienst, die op marktdagen (dinsdag en vrijdag) respectievelijk goederen en personen van en naar Groningen vervoerden. Tot slot vermeldde het verslag ook nog: "... De in deze gemeente bestaande postwagendienst (diligence) van Winsum naar Groningen v.v. wordt door den ondernemer A.P. Borgman op de beide vorenstaande marktdagen geregeld voortgezet. Klachten zijn niet

De hier geplaatste en bij avond genomen sfeerfoto dateert uit 1965 en toont de ophaalbrug in de Trekweg naar Onderdendam, ongeveer ter hoogte van het tweewielerbedrijf Poort. Een dergelijk brug wordt in het Gronings een 'klap' genoemd. Rechts in beeld loopt het Winsumerdiep en op de achtergrond zijn nog net de contouren zichtbaar van Winsum en Obergum. De brug werd geregeld opgehaald om de pramen met tichelklei te laten passeren naar de nabijgelegen steenfabric 'Lombok'. Een deel van deze fabriek is nog aanwezig op het bedrijventerrein, dat dezelfde naam draagt als de voormalige steenfabric (of tichelwerk). De fabriek was eigendom van de NV steenfabricen voorheen firma M. Mees, gevestigd te Groningen. De laatste eigenaar was firma Strating BV te Oude

Pekela. Deze firma is uit financiële overwegingen gestopt met de steenfabricage in Winsum. De tichelklei werd aanvankelijk over het Winsumerdiep aangevoerd. Later ging het vervoer op andere wijze, met als gevolg dat het haventje (links van de brug) bij de fabriek werd gedempt. De brug was toen overbodig en werd in 1979 gesloopt. Er is in die tijd nog wel getracht om de brug te behouden en haar een plaatsje te geven over één van de waterpartijen in de toen in ontwikkeling zijnde wijk Ripperda. De kosten van het verplaatsen waren echter dermate hoog dat het plan niet doorging.

n

UBEL WIERDA, landbouwkundige en uitvinder van de multiplexschaats, geboren te Winsum op

27 april 1852, overleden te Den Haag op 28 februari 1920

Keuken schoon'n

't Was 'n vörk veujaor. Boeren haren 't jonkgoud aal vróo oetjacht. 't Trof: 't vouer krap en ... dúur.

Liesbet was aan 't keuken schoon'n. Nou! Dèn gait ter om weg. 'n Zuite goore zaipucht deur 't haile hoes hen en 'n dikke geele stinkende waozem ... jie ken'n der aost nait deur hen kiek'n of slaog'n.

Spinwebb'n, het ze eerst mit kobstubber wegveegd, maor spinnen zulf, dei bin'n van zulm veul loozer as vroulu en zitten stil ien houkjes en gliefkes beziet. Ze koom'n eerst weer op batterei as 't hoesschoon'n aofloop'n is en spin'n neie webb'n om dèn weer deur vroulu oetscholl'n te worren.

En as vroulu bie ongeluk nog ais 'n dikke swaarte oltaoeder trappair'n, griezeln ze heur der veur en deuren hom toch nog nait èns doot maoken en kropt spin weer vot.

Och jao, ien tied van 't hoesschoon'n, worren spin'n deur vroulu ainlk maor zoo'n bittje verwaid, net als baisten ien 't laand.

Ales is nou ien keuken overn baon en enter over twenter. Klok, legt plat op rug, ien 't achterhoes op 'n ol bankje. Gewichten staon der naost op grond en ketten ien 'n knoed'l ien knoop.

Kaasten, leeghaolt en oetbount. Breed'n leun'n boeten onner 'n aofdakje, schuun teeg'n muur aan te dreug'n.

Aans tei verflikte reeg'n - krèk nou zai keuken schoont - nou maor ais ophollen wol.

Ik tref 't toch altied min, zee Liesbet neutelg. Guster zuk móoi zunschien weer en ..., ... mörg'n. - dat-zè-je zain, - wéer mooi weer.

Gain stùk ken je dreug krieg'n zoo.

't Schuddel- en kovviegoud en tellers oet kaast, pastelain'n beeldjes, mit verguld ter op, van bossem; en schildereikes - nou juist nait van 't fienste soort - van 't beschot aof, ston'n en leg'n, hail, schon'n en liemt; goud en tjout, deur 'n kanner hen, op 'n taofel ien houk van keuken, net of ter bouldag hollen worren zel.

Liesbet, gooide nooit niks weg, 't lag nait ien heur aord. Ze haar 't bakgoud aaltied veur greep staon want nèglik mit wat soort diggels of vrouw - as dei ais wat doktert haar - ook van boven bie heur ien keuken aansleep'n kwam, zai nam ze aan en bakte 't. Heur kammeroadskes stook'n 't wel ais 'n beetje mit gek, dat "alens bakken".

Och, onnaierde Liesbet, as véúrkaant maor wat vertóó'ns maakt - dat je maor náit zain ken'n dat 't bakt is, dà's mie voldound, want, deur baank weg, is 't mit 'n hail bult dingen, minsken en goud, ien wéérelde toch óók zoo.

Aan áále kanten déég bekiek'n, ken 't vaok nait lied'n.

Sums vol der wel ais 'n kaanje of 'n beeldje of 'n aaner dingtje - omdat 't liem smold deur waozem van pot - van bossem op stain'n flouer ien groes, nou ... daor maolde ze den maor nait te slem over, 't was aaltmaol géév'n goud, en den veegde ze stukk'n en braidt'n bie 'n kander aan ien motschop, en brogde 't nao boeten op stempelbult bie 't aaskegat ien 'n 't hof.

Ien keuken was 't nou 'n boudel; áalens ien 't rewien.

Gedien'n veur glauzen weg; ze ston'n ien 'n baolie mit vet zaipwaoter ien waik. Blinn's wied open; zoller boun'n; mit waoter smieten; jao! ... op flour ken'n wel ain'n swemm'n.

't Rookvlais, zoas: hiezen, haarzen, kouotong'n, wit oetschimmelde schrompelge vlais- en metworsten, haar ze boov'n oet wiem haolt, dou mit hait waoter aofbount en mit 'n blau-roette handouk, zoo ten roegsten wat aofdreugt en 't zoo laank vris op stain'n flouer ien 't kaarnhoes hènlegt, daor most 't nou haildaal weer dreug waaien, want ze haar ale deuren teeg'n kanner open zet.

Zulf, zag ze der oet as 'n schuurstop en roeg en rauw, aanklèd ... net of ze zoo oet bós kapt was. Klompen aan, mursban'n lós; déi hong'n heur as witte pirtjetoom'n achter op rug deel.

Mouwen van buis opstruupt, dikke rooie arms en witte rimpelge hann'n - deur 't poltern ien 't zaipwaoter - stakken der oet. Rokken haar ze achter tusken baand van schoed omhoog trokk'n. 't Haor roeg om kop en 'n glimmende sangn'e kleur net as 'n natte rooie boeskool.

Drok! Drok! Drok! Sodao! Hait waoter! 'n Tinnen klip mit gruine zaip; haid'n en haoren bounders; 'n luiwaogen; emmers! ... 'n vréézlike toustand, maor ... vróulu, nèt nao 't zin, dèn bin'n ze ien heur element.

Krèk dou ze 't zoo vréés'lke drok haar, kwam der deurnat en dampend, ien èns 'n ol koopman, mit 'n onneuzel schonkelg gezicht - zunder dat Liesbet 't vernam - laangsaom en bedaord, stil ien keuken schoefeln.

Zien neus was krom - vair ien 'n kaorrad - mit 'n spits toetje der onner aan en daordeur as 't waore op aoflekken ienricht. Deur zien swaarte oelbaordtjes - mit aal 'n inkeld wit kerkhofsbloumke der tusken - leek zien gtezicht, en ook omdat 'e aal wat muid was, nog blaiker als blaik.

Hai haar 'n oetraofelde boukezak op zien ronde rug, 'n aik'n têng ien haand en keek mit zien looze oogkes op groep, deur zien overhang'nde winkbrauw'n schuun nao boven, nao Liesbet, dei - mit rug nao koopman tou - op hógste tree van trap, mit âle geweld - bóov'n macht - drok ston te zoller boun'n.

Koopman keek eerst stil vot en zag 'n toerke nao dei regelmaotige, henneweergaonde aarmbeweeg'ns - nèt of ter 'n mesientje ien zat - en hai zag ook nao dat haitied ienstipp'n mit bounder ien 't holten tobke, dat boov'n op trap ston, en nao dat schoem'n en spâtern ...

Dou woug 'e 't ais - 'n bittje báang-ig - dat levendigge bounmesien, 'n kort zetje hóó te hollen, want Liesbet zol meschain wel 'n groote bek opzetten, as ze deur hòm oetschaaïen mos, daor was 'e ienwennig aal aast 'n beetje benaud veur, want hai kòn heur aal zoo wat.

Maor hai verdrieste hom, stengelde 'n beetje dichter naor Liesbet tou en zee nao 'n toerke poletiek en goudelk:

Jong wicht! Wat hes toe 't toch drok mit tien keuken, wors nog zaik Liesbet van zük aarbaid'n.

Hai wachtte 'n oogenblikje en zee dou: maor 'e ... wa'k tie vraogen wol 'e ... hèzze ook nog wat veur mie ien hánd! pondjevodden, knienevellen, bonk'n of áans wat?! Ik koop álens en besteed 'n bult geld tegensworig want 't is aaltmaol duur Liesbet en 'k betaol ketànt, dat wai ze, enne 't is ook ja gauw stadskermis en den hezze vot wat cinten.

Liesbet, dei nou ainlk eerst gewaor wordde, dat ter wat ien keuken bie heur was, wordde kaant kèl en keek dai blaike swaarte koopman mit zien optrokk'n waang'n en mit zien kraaipooten oet houken van oog'n nao dunnèkkens tou, zien kniezende braide ienkimde mond mit hier en daor aal 'n tand te min, en optrokk'n kin, zoo flàk oet hoogte, ien zien lichtgrieze oog'n, dat, 't was compleet om ter van op séén'n te krieg'n van zoo'n fiezelemie en as ze nait zoo vaast ien kop west haar, haar ze zoo zééker as wat, boven van trap aoftumeld.

Maor Liesbet was gelukkig vaast genog ien kop en nooit swiemsloogig ien hoogte. Ze zee kórt en heftig:

Nééé!! Koopman, nééé!! 'k Was vrachtig deur joen gedounte, oet kèlligaid, aal aast bóven van mien taaibere trap aofdonnerd. 'k Hèb niks! Maok dat 'e votkomze! 'k Heb 't veul te drok! zee Liesbet. Ik ken die hier nóu nait bruuk'n! 'k Heb niks veur die! 'k Wait 't zéker. 'k Wil der nait èns nao kieken of nao zuik'n. Bis wel wies?! Doe mit tien gezoes. Gáúw tou keuken oet Jonas, en ze maaide mit heur vree arm oet zied!

O! koopman ruggelde nao zük oetvaoren, hai keerde hom om en sjokte mit kromme kneïën ien zien aofzakte klaaiege boksem vot, dat hákk'n hom achternao sleepten.

Op tát stee, deugde 't nait veur hom, maor hai dochtte ien hom zulf - onnertied dat 'e hom mit haand op kaant van kop ien zien haor omkraapte - daor zè' k tie wel veur krieg'n doe bliksemze maid, dat 'e nait èns eev'nkes van 't trapke aofkomen wilde; dat 'e mie zoo aofsnauwze en wegbènzelize en dat 'e nait èns eev'n kiek'n wilde of ter hier of daor nog nait 't ain of 't aander veur mie omswient of touholt ien hand'l. En dat gorsblok van 'n wicht, het mie aal ais éérder zoo traktairt, maor 'k zel 't heur nóu toch ais betoald zetten, wat dinkt ze wel mit heur gebandies en gebalder. 't Is toch 'n hail stúk veur mie, ien dit minne weer hail nao dizze plaors tou zoo wied van 't loug en van vaaste weg aof, prommelde ien hom zulf en kwielde ien baord, en den nog op zoo'n onaingaal pattje, zoo'n straatwegke van áin stain - word ter wel ais zegd - en den ook nog dei glibberge

geutplankjes, vonders en omtreed'n.

Kompleet gevaorlk sums of jie lègn laankoet op 't laand te spinhakk'n, of ien 't woater, ien sloot. 'k Mos wel deur zós lèlke daam'n hen - hákk'n ken je aast nait lós Krieg'n - en den hier en daor ook nog 'n kwaoud interbolje ien 't laand.

Jah! Zoo'n vergeeze rais is nait álens, zucht'te. 'k Mout aans zoo braand néudig wat verdain'n mit aal ons feestdaogen ien 't zicht. Dén kin 'k ook niks aans wat ien mien beste goud loop'n, dát slit ten ook nog maor.

Dou koopman weer oet botendeur was, haar 'e aal wat opbedocht en hai tikte, onner 't veurbieloopen, even bie Liesbet tegen 't glaas aan en raip heur mit optrokk'n winkbrauwen toe: Liesbet! Liesbet! 'k wil die maor eevenkes waarschouw'n! maor doe magse wel wat op tien rookvlais en goud pazen heur! 'k Bin bie deur aal'n dikke swaarte hond tegenkomen mit 'n tóng ien bek.

Liesbet was nou gain kaor aan 't achterwaark bon'n, ze korrelde oet verbalderhaid zoo rad as 'n weerluchslag, bóven van 't trappenke aof.

't Holten vattje mit zaipwaoter en bounders batsten op grond deel. Ze docht aan heur kóutongn, greep taang en stoof op heur tripkloppe, smákkend deur 't waoter op flouer, nao 't karnhoes tou, om dei hód achternao te vlag'n.

Maor ol koopman, dei as dónder maokt haar dat 'e over 't laange vonder mit leunens, van 't haim aofkwam en aal vailig op 't laand was, ston mit zien kop schaf en zien oog'n haalf dicht, smerig te laggen en schoor heur máál aan, dou 'e Liesbet zoo mit taang ien hoogte as 'n wille nao boeten stórm'n zag en hai raip heur over graft tou:

Jah! Liesjbet, maor 't wash sjien áig'n!!

(Groningen, Uitgave van Firma Mekel, Winsum)

Bron 'Laandjebloemen' (bloemlezing uit de letterkundige voortbrengselen in de Groninger Volkstaal door K. ter Laan, G.W. Spitzen en G. Stel. Druk: Uitgeverij C. Weis, Groningen).

n Erna Bakker

Verlag ledenvergadering 28 januari 2002

Aanwezig: ca. 55 personen

Afwezig met kennisgeving: dhr. J. Huitsing, Vereniging Historische Kring De Marne.

1. Voorzitter Jacques Tersteeg opent de bijeenkomst.

2. Mededelingen van het bestuur

- Bij de rioleringswerkzaamheden in de Molenstraat zijn ongeveer 25 skeletten geheel of gedeeltelijk opgegraven. De vondsten zijn tijdelijk opgeslagen in de kelder van het gemeentehuis. Een studente archeologie zal in het kader van haar afstudeerproject de skeletten onderzoeken om geslacht, leeftijd bij overlijden, tijdstip van begraven en eventuele ziektes te bepalen.

- Onze vereniging heeft zich gepresenteerd op de Dag der Noord-Groninger Geschiedenis op 26 januari in Warffum. De belangstelling voor deze dag was groot.

- In het eerstvolgende nummer van het Infobulletin komt een enquêteformulier om de belangstelling van de leden voor de werkgroepen te peilen.

- De voorjaarsexcursie is vastgesteld op zaterdag 25 mei a.s. Het is de bedoeling om per fiets naar Museum Sint Bernardushof in Aduard te gaan.

3. Gronings zilver (lezing door mr. J.P.A. Wortelboer)

De heer Wortelboer, notaris te Bedum, bezit onder andere een zilveren juslepel met het zilversmidkenmerk 'FB 130'. 'FB' staat voor Frans Brugsma, een bekend zilversmid uit Groningen (19e-20e eeuw). Brugsma haalde overigens vaak zilveren bestek van elders en bracht daarin zijn eigen merkteken aan.

In de 15e en 16e eeuw werd zilver vooral gedolven in Duitsland. De Nederlandse zilversmeden werkten vaak met oud zilver. Zilver was een soort beleggingsobject: als men geld nodig had werd het verkocht. De waarde van een zilveren munt werd destijds geheel bepaald door het gehalte aan zilver, terwijl nu het metaal in bijvoorbeeld een munt van 1,- maar een fractie vertegenwoordigt van de geldwaarde. In 1577 werden de Spaanse soldaten in Groningen tegen een flinke som geld uitgekocht. Er was alleen geen geld, daarom smolt men zilver om tot noodmunten met het stad-Groninger wapenschild als merkteken. Dit schildje werd later het zilverkeurmerk van Groningen. Ook in 1672, na afloop van het beleg van Bommen Berend, sloeg men zilveren noodmunten van 50, 25, 12 en 6 stuiver, die het karakter hadden van herinneringspenningen.

De grootste 'normale' Groninger munt was het 28-stuiverstuk, met daarop afgebeeld een Groninger boer of edelman en het wapenschild van Stad en Lande. In de tijd dat Groningen aan de Spaanse kant stond en de Ommelanden Staats waren (1580-1594) werden er aparte Ommelander munten geslagen met een Latijns opschrift: MONETA NOVA CUSA IN FRISIA INTER LAVICAM ET AMASIAM (nieuwe munt, geslagen in Friesland tussen Lauwers en Eems). In de stad Groningen werden al vanaf ca. 1300 zilveren munten geslagen. Een goed voorbeeld zijn de Johannesrijksdaalders van ca. 1600, met een dubbelkoppige adelaar. In de loop van de 17e eeuw raakte de

Groninger muntslagerij in verval.

Groningen kende een zilversmedengilde. De olderman (voorzitter) en de 'hovelingen' van dit gilde controleerden samen de kwaliteit van het zilver. Met een graveerijzer haalde men uit een munt of voorwerp een klein stukje zilver, dat men mocht houden als bijverdienste. Vanaf 1607 begon men per jaar een letter als merkteken te geven, eerst van A tot Z, vervolgens van 2A tot 2Z, van 3A tot 3Z, enzovoort. In 1795 werden de gilden afgeschaft, maar de olderman bleef tot 1807 het teken van dat jaar (9C) gebruiken.

Overheidsfunctionarissen hadden vaak een zilveren stempel, waarmee zij aktes zegelden. Een interessant voorbeeld is het stempel van I.H. Upmeyer, geconstitueerd (als plaatsbekleder benoemd) richter. Zijn vader had als geconstitueerd richter hetzelfde stempel gebruikt, maar met zijn eigen initialen. Toen zijn zoon het overnam, heeft hij zijn vaders initialen weggewerkt en veranderd in I.H.

In het Algemeen Rijksarchief in Den Haag bevindt zich een overzicht van zilversmeden uit de Franse Tijd. Zo komen we in Winsum een Jan Philip Ducellier tegen met als merkteken IDC en in Obergum een Albert Vriese of Friese, wiens merkteken AF is. In 1807, als het koninkrijk Holland is gesticht, wordt de zilverkeuring landelijk geregeld. In onze provincie komen keurkamers in Groningen en Winschoten. In Groningen is het keurmerk het stadswapen (van 1807 tot 1812 een schildje) en in Winschoten een halve wassende maan. In de 19e eeuw waren er in veel Ommelander plaatsen zilversmeden te vinden. De grootste concentratie had Appingedam, waar zilversmid Reiner Frima (eind 18e eeuw) zijn producten voorzag van de pelikaan uit het Damster wapen. Die pelikaan werd mogelijk gezien als een keurmerk, al was het niet officieel, want Appingedam had geen keurkamer.

Groninger zilver is meestal glad, terwijl zilver uit Friesland vaker rijk bewerkt is. Groninger zilversmeden streven in het algemeen naar soberheid. Volgens auteur W.A. Hofman heeft dit te maken met de Groninger familieverwantschappen met dominees. Men kan ook denken aan de aanwezigheid van het stadhoudelijk hof in Friesland, waardoor nieuwe, uitbundige stijlen uit Holland eerder en dieper in Friesland doordrongen dan ten oosten van de Lauwers.

In Stad en Lande bleef de apostellepel (een zilveren lepel met een apostel bovenop) populair tot ca. 1660. De onderkant van de steel heeft vaak het 'geteld geld'-motief: over elkaar gelegde plaatjes, als muntjes op een rij. Na 1660 komen we de 'doortaklepel' tegen. Deze is bekroond met een pijnappel in plaats van een apostel en de steel heeft doornen. In dezelfde tijd komt de 'paardenhoeflepel' op, maar die is niet specifiek Gronings. Rond 1700 verdwijnen de rondsteelde lepels. Veranderde tafelmanieren vragen om lepels met platte stelen. Een voorbeeld is de 'pied-de-biche-lepel'. Deze is geheel glad met een platte steel, waarvan de bovenkant is verbreed tot een vorm die lijkt op de pootafdruk van een ree (biche). Later zien we de trefoilsteel- of accoladelepel, waarvan de steel in een

accoladevorm uitloopt. Rond 1700 zijn brede lepels in de mode. In Meppel, waar men met de mode achterliep, werden die lepels in 1830 nog steeds gemaakt.

Zwijntjeslepels zijn een specialiteit uit Winsum. Koopman Formier beloofde in 1710 dat degene die hem in een bepaald jaar het dikste varken had verkocht een zilveren lepel met inscriptie cadeau kreeg. Op de steel stond Formiers familiewapen en in de lepel stonden gegraveerd een varkentje, het gewicht van het verkochte varken en de naam van de verkoper. Ook latere varkenskooplui, zoals A. Alberts, deden dit. Zwijntjeslepels kennen we uit de periode 1710-1780. Er zijn er al vijftig teruggevonden, en maar zelden twee uit hetzelfde jaar.

Na 1700 komt de geboortelepel op, als geschenk ter gelegenheid van de geboorte van een kind. In de stad Groningen kreeg elk van de vier hoplieden van het Groninger burgerregiment jaarlijks een lepel met zijn naam erin gegraveerd: de hopmanslepel. Verder kennen we de ‘Walfriduslepels’, die mevrouw Sickinge haar medebestuurders leden ten geschenke gaf, toen zij rond 1700 haar overleden man opvolgde als dijkgraaf van Innersdijk. Hiervan zijn er drie teruggevonden. Ook kenmerkend is het ‘Appingedammer lofje’, een versiering tussen de bolle kant van de bak (het schepgedeelte) en de steel, aangebracht door de Damster zilversmid Van der Leij. Het grootste verschil is dat in de 17e eeuw bak en steel van de lepel werden samengesmolten, terwijl in de 18e eeuw de gehele lepel meestal uit één stuk zilver werd ‘gedreven’ (in model geslagen) met een hamertje. Hierdoor voel je op het oppervlak allemaal kleine deukjes. Zilveren lepels werden normaal gebruikt en waren dus niet louter decoratie.

De zilveren avondmaalbekers die we hier vinden zijn van na de Reformatie. De onderkant bestaat uit een gegoten voetje. Voor de bovenkant werd een platte plaat zilver tot een ronde vorm gehamerd. Bij glad zilver is het heel moeilijk om dat mooi te doen. De bovenkant werd vervolgens op de voet gesoldeerd. De rand tussen beker en voet werd versierd met bijvoorbeeld een doornen krans (Groningen, Emden) of met een in elkaar gedraaid snoer. De bekers werden voorzien van fraaie gravures. De symbolen Geloof, Hoop en Liefde komen veel voor. Zilversmid Paping levert rond 1630 een beker met een crucifix, ongetwijfeld voor een rooms-katholieke klant. Soms werd het oppervlak zodanig opgeruwd dat het leek of er ijs in de beker zat.

Er werd allerlei vaatwerk en keukengerei van zilver gemaakt. Zo is er een dienblad bekend van de Groninger zilversmid Frederik (van) Halsema (merkteken FH), die zowel met zijn burens als met het gilde ruzie had. Omdat zout zilver aantast, werd de binnenkant van zilveren zoutvaatjes verguld. Hetzelfde deed men met zilveren mosterdpotten, of men deed er een glazen bakje in. Van de ca. honderd zilveren mosterdpotjes van vóór 1750 die over zijn, komen er zo’n zestig uit Groningen en Friesland. Waarschijnlijk zijn ze elders in het land in grote getale omgesmolten, terwijl men ze in Groningen als versiering behield. De Nederlandse zilversmid Van Essen werkte in Londen en maakte veel achthoekige voorwerpen, zoals mosterdpotjes, bouilloires en kraantjespotten. De Groninger Commissaris der Koningin Ebels kreeg in 1954 bij zijn afscheid een kraantjespot cadeau, met de namen van het echtpaar Ebels erin gegraveerd. Zilveren theepotjes zijn meestal klein. Men zette hierin zeer sterke thee, die met heet water werd verdund.

De tuitjes zijn bijna altijd hetzelfde: een vogelkop en -hals. Kennelijk betrof iedere zilversmid zijn theepottuitjes bij dezelfde fabrikant. Er zijn ook peervormige theepotten. Het schelpenmotief op een theepot is typisch Gronings.

Zilveren brandewijnkommen komen we tegen vanaf ca. 1660. De oren hebben soms de vorm van drakenkoppen. Vaak hebben ze lobben, meestal acht. Op zo’n lob kun je bijvoorbeeld een wapenschild aanbrengen. Soms staan op het wapenschild de namen van bruid en bruidegom. Lobben die niet recht van de rand naar de voet lopen, maar een draaiing vertonen, noemt men ‘lopende knorren’. Omdat zilver vies smaakt werd de binnenkant van zilveren bekers en brandewijnkommen dikwijls verguld. De 19e eeuw geldt als een ‘lelijke tijd’ wat betreft zilveren gebruiksvoorwerpen. In deze tijd verdween ook veel Gronings zilver van vóór 1800 naar Engeland, waar het verguld werd met behulp van vuur en kwik (dus op zeer ongezonde wijze). Het werd dan vaak voorzien van een gegraveerd helmteken, een ‘crest’. De laatste decennia komt veel van dit vergulde Gronings zilver weer terug naar ons land.

4. Vragen

- Kun je aan de oren zien of een brandewijnkom uit Friesland of uit Groningen komt? Niet alleen aan de oren, maar ook aan de vorm van de kommen. Groninger kommen zijn vaak achthoekig, Friese zijn rond of ovaal met liggende oren. Maar dit verschil geldt alleen tot rond 1700. Een zilveren brandewijnkom gold als onderdeel van de uitzet voor gegoede echtparen.

- Ging de brandewijnkom rond bij de geboorte van kinderen? De heer Wortelboer kent hiervan geen voorbeelden uit de periode tot 1800. Misschien was de kom toen eerder een ‘lovers-cup’, waaruit het bruidspaar dronk. Het gebruik dat men bij een geboorte gezamenlijk uit een brandewijnkom dronk kennen we wel uit eind 19e/begin 20e eeuw. In de kom zat brandewijn met rozijnen, die men eruit schepte met een geboortelepel.

Na afloop van de lezing laten verschillende toehoorders oude zilveren voorwerpen aan de heer Wortelboer zien, die daarop zijn deskundig licht laat schijnen.

n Anton Rinzema

VASZLOVSZKY
FOTO / VIDEO / TELECOM

Kleurenfoto's
al vanaf

8 cent

Mooi niet duur!

HOOFDSTRAAT W. 21-23 - 9951 AA WINSUM
TELEFOON 0595-444400

Het volgende Infobulletin

Wnshem's zevende jaargang nummer 3 verschijnt in december 2002; kopij kunt u insturen tot uiterlijk **1 november 2002**. Mocht de kopijsluitingsdatum een probleem vormen, neem dan tijdig contact op, zodat we kunnen overleggen in hoeverre er nog ruimte beschikbaar is.

Zo mogelijk grote stukken tekst digitaal aanleveren (op floppy of via e-mail) en bij voorkeur als 'platte' tekst (zonder opmaakcodes). U kunt uw teksten natuurlijk ook gewoon geschreef of getypt aanleveren dan zorgt de redactie voor verdere verwerking. Denk om zo volledig mogelijke **bronvermelding** en graag bij elke tekst uw naam en telefoonnummer vermelden. Wilt u ook bijgevoegd beeldmateriaal voorzien van naam en telefoonnummer en een gedocumenteerd onderschrift!

Redactieadres:

Erna Bakker
Hoofdstraat-W 19
9951 AA Winsum

telefoon: 0595-441671

e-mail: r.bakker@muziekschoolharen.nl

Enquête indeling werkgroepen

In het juninummer van ons Infobulletin was een enquêteformulier bijgesloten.

Deze vragenlijst heeft tot doel om persoonlijke wensen en behoeften van onze leden met het oog op eventuele deelname aan een werkgroep te inventariseren.

Het bestuur deed hierbij het vriendelijke verzoek dit formulier in te vullen en toe te zenden aan de secretaris van onze vereniging de heer Anton Rinzema, Hoofdstraat-W 48, 9951 AC Winsum.

Het Infobulletin verscheen vlak voor de vakantieperiode. Dit is er misschien de oorzaak van dat er weinig formulieren werden ingevuld en toegestuurd. Daarom hebben wij in het september/oktobernummer nogmaals het enquêteformulier bijgesloten en doen wij u nogmaals vriendelijk het verzoek het formulier in te vullen en toe te zenden.

n Clemens Tersteeg

KOEL SERVEREN

"Grunneger"
KRUUD NBITTER

Signature

*Trek u oet kruud u, dei vranjer veul in
Grunnen veurkruum u*

Er gaat niets
boven Groningen

Slijterij Guikema

9951 44 48 32 - Winsum

GEDISTILLEERD

30% Vol

Deze kruik niet in de glasbak werpen

e
0,1L

Compel Computers

- Uw computerleverancier
- Dichtbij
- Goede kwaliteit
- Uitstekende Service

 Open

DAVILEX

Het Aanleg 6c
9951 SJ Winsum
Telefoon 0595 - 442619

Trust

L I F E I S M O R E !

U S T R U S T . C O M

Everts - Winsum **Aannemings- en grondverzetbedrijf**

Schouwerzijlsterweg 12
9951 TG Winsum
Tel. 0595 - 44 31 30
Fax 0595 - 44 46 06
www.evertswinum.nl

... als het grondig moet !

*Grote en kleine
machines voor
elke klus !*

Vraag geheel vrijblijvend naar onze mogelijkheden !

Uitvoeren van werkzaamheden:

- 1 Grondverzet t.b.v. bouw en particulier
- 1 Aanleg van drainage en rioleringen
- 1 Aanleg van beschoeiingen en steigers
- 1 Opritten, bestratingen

Levering van:

- 1 Zand, teelaarde, grind, slakken
- 1 IBA systemen en septictanks volgens lozingenbesluit
- 1 Betonplaten, grasblokken, betonklinkers

Chinees Indisch Specialiteiten Restaurant

“Happy Family”

全家福酒樓

Winkelcentrum Obergon 7-9

9951 HL Winsum Tel./fax 0595-441591

Nieuw in Winsum!

U bent van harte welkom in onze nieuwe showroom!

Wij hebben een ruime keuze in:

Meubels

Slaapkamers

Vloerbedekking

Verlichting

Gordijnen

Zonwering

Maar ook kunt u bij ons terecht voor eigentijdse

Woonaccessoires en bedmode

Bram Venema

Wonen

Het Aanleg 5

9951 SJ Winsum (Gn)

Tel.: 0595 - 441495

Een zaak van vertrouwen

SUPER DE BOER
wordt PLUS

 PLUS

PLUS Winsum Hoofdstraat West 44
9951 AC Winsum

Opgeteld de beste!

MEANDE
R

NATUURVOEDING

Elke week aantrekkelijke
aanbiedingen

Voor de gezonde fijnproever

Openingstijden

maandag 13.00 - 18.00 uur

dinsdag t/m donderdag 9.00 -12.00 13.00 - 18.00 uur

vrijdag 9.00 - 21.00 uur

zaterdag 9.00 - 17.00 uur

Hoofdstraat W14, 9951 AB Winsum

Tel.: 0595 - 441000

VASZLOVSZKY
FOTO / VIDEO / TELECOM

Kleurenfoto's
al vanaf

8 cent

Mooi niet duur!

HOOFDSTRAAT W. 21-23 - 9951 AA WINSUM
TELEFOON 0595-444400

Oktober 2002 zevende jaargang nummer 2